

Gelişim Psikolojisi

Zeynep Akkuş Çutuk¹

Özet

Psikoloji, birçok alt alanı içeren geniş bir disiplindir ve bu alanlardan biri de “eğitim psikolojisi”dir. Eğitim psikolojisi, bireylerin (özellikle öğrencilerin) gelişim ve öğrenme süreçlerini anlamaya çalışır. Gelişim psikolojisi, insan gelişimiyle ilgili birçok kavramı açıklığa kavuşturmuştur; bunlar arasında gelişim, büyüme, olgunlaşma, hazırbulunuşluluk, kritik dönem gibi kavramlar bulunmaktadır. Ayrıca bu alanda gelişimi etkileyen faktörler de incelenmiş, çevre ve kalıtımın insan gelişimi üzerindeki ortak etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, kalıtım yoluyla gelen potansiyel güçlerin ortaya çıkabilmesi için uygun çevresel koşulların gerekli olduğu vurgulanmıştır. Gelişimle ilgili önemli ilkeler de tanımlanmıştır.

Gelişimi açıklarken, gelişim dönemleri ve bu dönemlere özgü görevler de dikkate alınmalıdır. Gelişim süreci, döllenmeden ölüme kadar uzanan belirli aşamalara ayrılmaktadır ve her bir aşamada bireyin yerine getirmesi gereken belirli beceri ve davranışlar vardır. Bu görevler “gelişim görevleri” olarak adlandırılmaktadır. Gelişim dönemleri, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli aşamalara ayrılarak incelenmiştir. Freud, Erikson ve Piaget gibi teorisyenler bu alanda önemli katkılar sunmuşlardır. Her bir dönemde, o döneme özgü özellikler ve karşılaşılan problemler tanımlanmıştır. Bu çerçevede, Havighurst tarafından önerilen ve altı evreye ayrılan gelişim dönemleri açıklanmıştır.

Psikolojide kuramların önemi büyüktür ve bu durum gelişim araştırmaları için de geçerlidir. Gelişim kuramları, olayları ve olguları açıklamakta, genel geçer normlara ulaşmayı amaçlamakta ve evrensel ilkelerin belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, kuramlar gelecekteki olayları tahmin etme olanağı sunmaktadır. Gelişimi inceleyen araştırmacılar, bu süreci çeşitli kuramlar çerçevesinde ele almışlardır. Başlıca gelişim kuramları özet halinde sunulmuştur.

1 Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, zeynepacutuk@trakya.edu.tr,
ORCID: orcid.org/0000-0001-8364-4431

Giriş

Eğitim psikolojisi, öğrenenleri ve öğrenme ortamlarını anlamak için psikolojik ilkeleri uygulayan çok yönlü bir alandır (Wright ve Buchanan, 2021). Çocuk gelişimi, bilişsel süreçler ve motivasyon gibi çeşitli konuları kapsar (Reynolds ve Miller, 2012). Bu disiplin zaman içinde gelişerek eğitim politikalarını ve uygulamalarını etkilemiştir (Wright ve Buchanan, 2021). Eğitim psikolojisinin içinde yer alan gelişim psikolojisi ise kişilik, dayanıklılık ve çevresel etkiler de dahil olmak üzere gelişimin çeşitli yönlerine odaklanarak yaşam boyu insan büyümesini ve değişimini inceler (Baltes ve ark., 2007; Dollar ve Calkins, 2018). Çocukluktan yetişkinliğe kadar insan gelişiminin çeşitli yönlerini kapsar ve gelişimi tanımlamayı, açıklamayı ve optimize etmeyi amaçlar (Lerner, 1984).

Gelişim psikolojisi, insan gelişimine dair birçok kavramı, örneğin gelişim, büyüme, olgunlaşma, hazırbulunuşluluk ve kritik dönem gibi konuları netleştirmiştir. İnsan gelişimini anlamaya yönelik yapılan araştırmalar uzun yıllardır devam etmekte olup, bu alanda farklı teoriler geliştirilmiştir. Bu bölümde, bu teorilerden bazıları ele alınacaktır. İnsanların kendilerini ve diğerlerini tanıma çabası, tarihsel olarak çok eskiye dayanmaktadır ve bu süreçte bilimsel ya da bilimsel olmayan pek çok yöntem kullanılmıştır. Dolayısıyla, gelişimi etkileyen faktörler bu çalışmanın ana konuları arasında yer almaktadır. Bu bölümde, insan gelişimini şekillendiren çevresel ve genetik faktörlere dair bilgiler sunulacak ve bu iki faktörün ortak etkisi açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca, gelişimle ilgili temel ilkeler de önemli bir yer tutmaktadır; bu ilkeler, evrensel nitelikte olmaları nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Evrensel gelişim ilkelerinin açıklanması, insanın yaşadığı farklı gelişimsel dönemlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bölümün sonunda, konuyu öğrenen bireylerin hem kendilerini hem de diğerlerini tanıma ve anlama konusunda daha yüksek bir farkındalık geliştirmeleri beklenmektedir.

1. Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

1.1. Gelişim

Gelişim, gelişim psikolojisi bağlamında, bireylerin yaşamları boyunca geçirdiği değişim ve dönüşüm süreçlerini ifade eder. Bu süreç, bireylerin fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal alanlarda yaşadığı değişimleri kapsar. Gelişim, yalnızca yaşa bağlı bir ilerleme değil, aynı zamanda çevresel, kültürel ve bireysel faktörlerin etkileşimi ile şekillenen karmaşık bir süreçtir (Santrock, 1997; Senemoğlu, 2007). Gelişim süreci, bireyin doğumundan itibaren başlar ve yaşam boyu devam eder. Bu süreç, olgunlaşma ve çevresel

etkileşimlerden etkilenir (Yeşilyaprak, 2018). Bireylerin yaşadığı deneyimler, öğrenme fırsatları ve sosyal etkileşimler, gelişimlerini önemli ölçüde etkiler. Örneğin, çocukların sosyal becerileri, aile dinamikleri ve akran ilişkileri aracılığıyla şekillenirken, bilişsel gelişimleri eğitim ve öğrenme ortamlarıyla doğrudan ilişkilidir (Bugan ve ark., 2022; Kaçan, 2023).

1.2. Büyüme

Büyüme, gelişimin temel bir unsuru olan biyolojik değişimlerin bir parçası olup, genellikle vücut hacmi ve kilo artışıyla ilişkilendirilir. Büyüme, bireyin fiziksel yapısında zaman içinde gerçekleşen niceliksel değişiklikler olarak tanımlanabilir. Örneğin, bir çocuğun doğduğunda 3 kg olması ve bir yaşında 9 kg'a ulaşması gibi somut örneklerle ifade edilebilir. Bu süreç, genetik miras ve bireyin öğrenme deneyimleriyle şekillenir (Gürkan, 2022). Geleneksel görüşler, özellikle çocukluk döneminde büyümenin doğrusal bir şekilde ilerlediğine vurgu yaparken (Baldwin, 2010), modern yaklaşımlar, büyümenin sosyal bağlam ve bireysel hedefler gibi birçok faktörden etkilenen, yaşam boyu süren bir süreç olduğunu kabul etmektedir (Bauer ve McAdams, 2004). Genetik faktörlerin yanı sıra, çevresel koşullar (beslenme, fiziksel aktivite gibi) ve psikososyal etkenler de bireyin büyüme sürecini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Alves ve Alves, 2019).

1.3. Olgunlaşma

Olgunlaşma, bireyin öğrenme ya da egzersiz gibi dışsal etkenlerden bağımsız olarak gerçekleşen biyolojik büyüme süreçlerini ifade eder (Buhler, 1951). Bu süreç, bireyin beklenen gelişimsel işlevleri yerine getirebilmesi için gereken anatomik ve fizyolojik değişimleri kapsar (Gürkan, 2022). Ayrıca, bireyin doğuştan sahip olduğu potansiyeli gelişimsel süreç içinde kullanabilmesi olgunlaşma olarak tanımlanır. Temelde biyolojik bir süreç olan olgunlaşma, dışsal müdahalelerle hızlandırılmaz (Arı, 2008). Bununla birlikte, geleneksel olarak olgunlaşmanın yalnızca genetik faktörlerle belirlendiği görüşüne karşı çıkmış, bazı araştırmacılar olgunlaşmanın, genetik ve çevresel faktörlerin etkileşiminin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür (Oyama, 1982). Olgunlaşma, aynı zamanda motivasyonla sıkı bir ilişki içindedir ve davranışsal gelişimde önemli bir rol oynar (Buhler, 1951; Schneirla, 1966). Ayrıca, dil edinimi ve bilişsel gelişimle ilişkili kritik dönemlerle de bağlantılıdır (Lenneberg, 1969). Olgunlaşma kavramı, yaşam boyu insan gelişimini anlamada önemli çıkarımlar sunmaktadır (Sousa, 2016).

1.4. Hazırbulunuşluluk

Hazırbulunuşluluk, olgunlaşma ve öğrenmeyi kapsayan bir kavramdır. Bireyin belirli gelişimsel görevlere veya geçişlere katılmaya hazır olması anlamına gelir. Bu kavram bilişsel, duygusal, sosyal ve fiziksel hazır olma gibi çeşitli boyutları kapsar ve bireylerin gelişimin farklı aşamalarında nasıl yol aldıklarını anlamak için çok önemlidir. Hazır olma durumu genellikle okula başlama, ergenliğe girme veya yetişkinliğe geçiş gibi belirli yaşam olaylarıyla ilişkili olarak değerlendirilir ve bireylerin bu geçişlerle ilişkili zorluklarla ne kadar etkili bir şekilde başa çıkabileceklerini belirlemede önemli bir rol oynar. Örneğin, çocukların okula başlayabilmesi için bilişsel olgunluk düzeyine ulaşması, parmak kaslarının kalem tutacak kadar gelişmiş olması ve aileden olumlu tutumlar alması önemlidir. Ayrıca, okuma yazma ve basit aritmetik işlemler gibi bilişsel becerileri kazanmış olmaları gerekmektedir. Bunlardan biri ya da birkaçındaki eksiklik, öğrenmeyi olumsuz etkileyebilir. Hazırbulunuşluk, bireyin belirli bir beceriyi kazanabilmesi için gerekli ön koşulları ifade eder. (Başaran, 1994; Gürkan, 2022; Kaya, 2010).

1.5. Öğrenme

Öğrenme, bireyin çevresiyle etkileşime girerek, davranışlarında kalıcı ve uzun süreli değişikliklere yol açan bir süreç olarak tanımlanır (Aşkar ve Akkoyunlu, 1993). Bu süreç, deneyim, öğretim ve uygulama yoluyla bilgi, beceri ve farkındalık kazanılmasını içeren temel bir bilişsel faaliyet olarak kabul edilir (Percy, 1989; Wang, 2007). Öğrenme süreci, uyanıların algılanması, işlenmesi ve anlamlandırılması ile başlar (İyisoğlu ve ark., 2023). Beyin ve sinir sistemi, öğrenmenin biyolojik temelini oluşturur (Korkmaz ve Mahiroğlu, 2007). Öğrenme stilleri ise, bireylerin bilgiyi alma ve işleme biçimlerini tanımlar (Orkun ve Bayırlı, 2019). Öğrenme süreci, hem olumlu hem de olumsuz kalıcı davranış değişikliklerine yol açabilir. Bu değişiklikler, bireyin çevresiyle iş birliği yapmayı, kurallara uymayı ve hoşgörülü olmayı öğrenmesini içerirken; aynı zamanda toplumca hoş karşılanmayan davranışları, örneğin küfürlü dil kullanımı ve zorbalık gibi olumsuz tutumları da öğrenmesine neden olabilir (Gürkan, 2022).

1.6. Kritik Dönem

Gelişim psikolojisinde kritik dönemler, belirli deneyimlerin veya öğrenmelerin gelişim üzerinde en belirleyici etkileri olduğu zaman dilimlerini ifade eder (Aktan ve Önder, 2018; Kandır ve Alpan, 2008). Kritik dönem, bir bireyin belirli çevresel uyanılara karşı özellikle duyarlı olduğu ve sağlıklı gelişim için gerekli olan öğrenme ya da gelişimsel süreçlerin gerçekleşmesi gereken zamanı tanımlar. Bu dönemde, gerekli deneyimlerin sağlanamaması,

bireyin gelişimi üzerinde geri dönülemez olumsuz sonuçlara yol açabilir (Colombo ve ark., 2019; Thomas ve Johnson, 2008). Kritik dönemler, kişilik gelişimi ve genel gelişim açısından önemli bir aşama olarak kabul edilen erken çocukluk dönemi ile ilişkilidir (Aktan ve Önder, 2018; Kandır ve Alpan, 2008). Özellikle, dil edinimi, duyuşsal gelişim ve bağlanma gibi gelişimsel süreçlerin çeşitli yönleriyle bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Örneğin, yapılan araştırmalar, dil gelişimi için kritik dönemlerin varlığını ve bu dönemlerde dilsel uyarılara maruz kalmanın, dil becerilerinin sağlıklı bir şekilde kazanılması için hayati önem taşıdığını göstermektedir. Eğer bir çocuk bu kritik dönemde dile maruz kalmazsa, ilerleyen yaşlarda normal dil becerilerini kazanmakta zorluklar yaşayabilir (Werker ve Hensch, 2015). Ayrıca, kritik dönemler yalnızca bilişsel gelişimle sınırlı kalmayıp, duyuşsal ve sosyal gelişim üzerinde de önemli etkiler yaratır. Örneğin, bağlanma teorisi, erken çocukluk döneminde güvenli bağlanmaların oluştuğu kritik dönemlerin önemini vurgulamaktadır. Bu bağların kurulmadığı durumlarda, bireyin yaşamının ilerleyen dönemlerinde sağlıklı ilişkiler geliştirmekte güçlük çekmesi olasıdır (Dehorter ve Del Pino, 2020).

1.7. Yaşantı (Deneyim)

Bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda kendisinde kalan izdir. Örneğin, doğuştan engelli olan birisi yetişkinlik döneminde ameliyat olarak görme yetisini kazanabilir. Ancak bu kişinin görme yetisi, doğuştan görme problemi olmayan bireylere göre aynı seviyeye ulaşamaz. Bunun yaşantı (deneyim) ile ilgili olduğu söylenebilir (Gürkan, 2022)

2. Gelişime Etki Eden Faktörler

Gelişim psikolojisinde, bir bireyin büyüme ve gelişimini etkileyen çeşitli faktörler söz konusudur. Bu faktörler genel olarak biyolojik, çevresel ve psikososyal etkiler olarak kategorize edilebilir ve her biri gelişimsel sonuçların şekillenmesinde önemli bir rol oynar.

2.1. Biyolojik Faktörler

Biyolojik etkiler arasında genetik yatkınlıklar, sağlık koşulları ve fiziksel gelişim yer alır. Örneğin, Kaur, Sidhu ve Randhawa, (2021), biyolojik risk faktörlerinin bebeklerde erken gelişimsel dönüm noktalarını önemli ölçüde etkileyebileceğini ve bunların daha sonraki eğitimsel ve mesleki başarılar için temel teşkil ettiğini vurgulamaktadır. Buna ek olarak, genetik faktörler ile çevresel koşullar arasındaki etkileşim de çok önemlidir; zira araştırmalar, hem çevrenin hem de yetiştirme tarzının bir çocuğun fiziksel ve davranışsal olgunlaşmasını birlikte etkilediğini göstermektedir (Yu, 2021). Bu etkileşimci

bakış açısı, biyolojik faktörlerin tek başına gelişimi belirlemediğini, bunun yerine çevresel etkilerle birlikte çalıştığını vurgulamaktadır.

2.2. Çevresel Faktörler

Çevresel faktörler, aile dinamikleri, sosyoekonomik durum ve toplum özellikleri de dahil olmak üzere çok çeşitli etkileri kapsar. Aile, özellikle çocuğun sosyal-duygusal gelişiminde kritik bir etkiye sahiptir (Kandır ve Alpan, 2008; Yeşilyaprak, 1993). Venetsanou ve Kambas, (2009) tarafından yapılan çalışmada, annenin eğitim düzeyi gibi aile özelliklerinin okul öncesi çocukların motor gelişiminde hayati bir rol oynadığını bulmuştur. Çevresel faktörler içinde, özellikle coğrafya ve kültür, kişilik gelişiminde önemli rol oynar (Bayar, 2019). McCulloch ve Joshi, (2001) tarafından yapılan araştırma, mahalle güvenliği ve kaynaklarının çocukların bilişsel yeteneklerini ve davranışsal sonuçlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Bu çevresel bağlamlar, biyolojik yatkınlıkların ortaya çıktığı zemini sağlamakta ve optimal gelişim için destekleyici ve zenginleştirici ortamların önemini vurgulamaktadır.

2.3. Psikososyal Faktörler

Psikososyal etkiler sosyal ilişkiler, duygusal refah ve kültürel bağlamların karşılıklı etkileşimini içerir. Nelles-McGee ve ark. (2022) çalışmasında, çocuklara yönelik kötü muamelenin, çocukların dayanıklılıklarını ve genel gelişimlerini nasıl etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, Bronfenbrenner tarafından önerilen sosyoekolojik model, bireyler ve çevreleri arasındaki iç içe geçmiş etkileşimleri vurgulayarak psikososyal faktörlerin gelişimsel yörüngeleri önemli ölçüde şekillendirdiğini öne sürmektedir (Akt. Nelles-McGee ve ark., 2022).

3. Gelişimin Temel İlkeleri

3.1. Gelişim Süreklidir ve Belli Aşamalardan Geçer

Gelişim, belirli bir sıra izleyen ve sürekli bir süreçtir. Her aşama, kendinden öncekine dayanarak ilerler ve sonraki aşamayı destekler. Örneğin, somut işlemler dönemindeki birey bu dönemin özelliklerini sergilerken, soyut işlemler dönemindeki birey de birikimli bir şekilde gelişir. Aşamalar arasındaki çizgiler kesin değildir, ancak her aşama birikimle gerçekleşir. Gelişim, yalnızca belirli aşamalarda değil, aynı zamanda bireylerin yaşamları boyunca sürekli bir etkileşim içinde gerçekleşir (Gürkan, 2022).

3.2. Gelişim Belli Bir Sıra İzler

Gelişim süreci, belirli bir sıraya göre ilerler ve bu süreçte yön ve hız tahmin edilebilir özellikler taşır.

İlk olarak, gelişim baştan ayağa doğru bir yön izler. Anne karnındaki fetal dönemde, beyin ve baş yapıları ilk olarak gelişir; ardından üst ekstremiteler ve gövde büyür, son olarak ise alt ekstremiteler ve ayaklar olgunlaşır. Doğumdan sonra ise bebek, önce başını kaldırmayı başarır, ardından gövdesini ve nihayetinde ayaklarını kaldırarak ayakta durma ve yürüme becerilerini kazanır.

İkinci olarak, gelişim içten dışa doğru bir düzen izler. Bedenin iç organları ve iç yapıları ilk olarak gelişirken, dışsal yapılar, örneğin kollar ve eller, daha sonra olgunlaşır.

Son olarak, gelişim genelden özele doğru bir biçim alır. Bebek, başlangıçta büyük kas gruplarını kullanarak motor becerilerini geliştirirken, ince motor becerileri daha sonraki aşamalarda, daha özel ve hassas hareketlerle ortaya çıkar. Örneğin, bir bebek çingırağı almak için önce tüm bedeniyle hamle yaparken, bir süre sonra sadece elini uzatarak bu eylemi gerçekleştirebilecek düzeye gelir (Gürkan, 2022; Kaya, 2010).

3.3. Gelişim Nöbetleşe Devam Eder

Bir gelişim alanının hızlandığı dönemlerde, diğer gelişim alanlarında bir duraklama görülebilir. Örneğin, doğum öncesi dönemde fiziksel gelişim hızla ilerlerken, doğum sonrası dönemde bedenin hacmi ve ağırlığı açısından belirgin bir hızlanma gözlemlenmektedir (Arı, 2008). Ayrıca, dil gelişiminin öne çıktığı bir dönemde motor becerilerdeki gelişim duraklayabilir; benzer şekilde, ergenlik döneminde sosyal ilişkilerin ve karşı cinsle olan etkileşimlerin yoğunlaştığı bir zamanda, zihinsel gelişim bir süreliğine yavaşlayabilir (Kaya, 2010).

3.4. Gelişimde Kritik Dönemler Vardır

Bireylerin bazı gelişimsel alanlarda öğrenmeye ve gelişmeye daha yatkın olduğu belirli zaman dilimleri vardır. Bu dönemlerde, çevresel etkilere karşı bireylerin duyarlılıkları artar ve bu da öğrenme süreçlerini hızlandırır. Örneğin, bebekler yaklaşık 9 aylıkken yürüme becerilerini kazanma konusunda uygun bir dönem geçirirler ve bu, gelişimsel açıdan kritik bir evreyi temsil eder. Benzer şekilde, 6-7 yaş civarında çocuklar okuma yazma öğrenmeye yönelik kritik bir dönemi yaşarlar (Kaya, 2010).

3.5. Gelişim Bir Bütündür ve Değişik Gelişim Alanları Birbiriyle İlişkilidir

Gelişim, farklı alanlar arasında etkileşim gösteren bir süreçtir ve bir alandaki olumlu gelişmeler diğer alanları da olumlu yönde etkileyebilir. Örneğin, bir okul futbol takımında başarılı bir genç (psiko-motor gelişim), bu başarısı sayesinde okulda dikkat çeken bir öğrenci haline gelebilir. Bu durum, gencin sosyal gelişiminde özgüvenini artırarak (duygusal gelişim) onu daha sosyal bir birey yapabilir. Özgüven kazanan bu çocuk, okulda saygın bir konuma gelebilir. Diğer taraftan, gelişimsel bir alandaki gerileme veya sorunlar, diğer alanları da olumsuz şekilde etkileyebilir. Örneğin, zayıf motor becerileri ve spor etkinliklerinde başarısızlık, çocuğun özgüvenini olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla, gelişim, bedensel, devinsel, bilişsel ve sosyal alanlarda birbirini tamamlayan bir bütünlük içinde gerçekleşir (Arı, 2008; Gürkan, 2022; Kaya, 2010).

3.6. Gelişimde Bireysel Farklılıklar Vardır

Gelişimde bireysel farklılıklar önemli bir rol oynamaktadır; her bireyin gelişim süreci benzersizdir. Bireylerin kalıtsal özellikleri ve çevresel faktörler birbirinden farklılık gösterir. Gelişim süreçlerinde, hem genel hem de özel nitelikler paralel bir şekilde evrilir. Çevresel koşulların etkisiyle bireysel farklılıklar daha belirgin hale gelir. Bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimlerde her bireyin gelişim profili farklılık arz etmektedir. Bu nedenle, eğitim süreçlerinin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurması, bu gerçeğin mantıksal bir sonucudur (Arı, 2008; Gürkan, 2022).

4. Gelişim Dönemleri ve Görevleri

Gelişim süreci, döllenmeden ölüme kadar olan dönemi kapsayan çeşitli aşamalara ayrılmaktadır. Her bir aşama, bireyin o döneme özgü olarak yerine getirmesi gereken belirli beceri ve davranışları içermektedir. Bu beceri ve davranışlar, gelişim görevleri olarak tanımlanır (Gürkan, 2022; Kaya, 2010).

4.1. Gelişim Dönemleri

Gelişim dönemleri, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli aşamalara ayrılarak incelenmiştir; Freud, Erikson ve Piaget gibi önemli isimler bu alanda katkılarda bulunmuşlardır. Her bir dönem için, o dönemin kendine özgü özellikleri ve karşılaşılan sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Havighurst'in yaklaşımına göre gelişim süreci altı evreye ayrılmaktadır.

1. Bebeklik ve erken çocukluk dönemi (doğumdan 5 yaşına kadar),
2. Orta çocukluk dönemi (6-12 yaş arası),

3. Ergenlik dönemi (13-18 yaş arası),
4. Genç yetişkinlik dönemi (19-29 yaş arası),
5. Yetişkinlik dönemi (30-60 yaş arası),
6. Yaşlılık dönemi (60 yaş ve üzeri).

Her bir gelişim dönemine özgü gelişim görevleri tanımlanmıştır. Gelişim görevleri, bireylerin yaşamları boyunca karşılaştıkları ve belirli yaş dönemlerinde tamamlamaları gereken psikososyal görevlerdir. Bu kavram, Robert J. Havighurst tarafından geliştirilmiş ve bireylerin sağlıklı bir gelişim süreci geçirebilmeleri için bu görevlerin başarıyla tamamlanmasının önemine vurgu yapılmıştır (Havighurst, 1956). Kavram, ergenlik ve yetişkinlik de dahil olmak üzere çeşitli yaşam evrelerine uygulanmıştır (Merriam ve Mullins, 1981). Çalışmalar, bu görevlerin başarıyla tamamlanmasının mutluluk ve gelecekteki başarıya yol açtığını, başarısızlığın ise zorluklarla sonuçlandığını ortaya koymuştur (Havighurst, 1956). Örneğin, ergenlik döneminde mesleki isteklerin geliştirilmesi, eğitim ve kariyer seçimlerine rehberlik ettiği ve nihayetinde yaşam yörüngelerini etkilediği için kritik öneme sahiptir (Basler ve ark., 2021). Ayrıca, ergenlik döneminde, kimlik oluşumu ve yakın ilişkilerin kurulması çok önemlidir. Bu görevlerin başarıyla yerine getirilmesi, daha sonraki dönemdeki mutluluk ve başarı ile bağlantılıdır (Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007; Ohlert ve Ott, 2017). Araştırmalar, bu dönemde yakın ilişkiler kurma ve tutarlı bir benlik duygusu geliştirme becerisinin, kariyer oluşturma ve aile kurma gibi daha sonraki gelişimsel görevleri önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Barry ve ark., 2009; Czyżowska, 2021). Bu görevlerin başarılabilmesi, yetişkinlikte öz saygı ve ilişki memnuniyeti sorunları da dahil olmak üzere zorluklara yol açabilir (Baumert ve ark., 2023; Tetzner ve ark., 2016).

Gelişim görevlerinin yerine getirilmesinde dikkate alınması gereken üç temel faktör bulunmaktadır:

Fiziksel olgunlaşma: Örneğin, tuvalet eğitimi için çocuğun anüs kaslarının yeterince gelişmiş olması,

Toplumsal beklentiler: Evlilik yaşı toplumun kabul ettiği normların dışında kalan bir bireyin sosyal yaşamda karşılaşılabilecek zorluklar,

Kişisel değer yargıları: Birey, kendi değer sistemine ve beklentilerine uygun görevleri seçer ve bunları yerine getirmeye çalışır (Kaya, 2010).

4.2. Gelişim Görevleri

4.2.1. Doğum Öncesi (Prenatal) Dönem (Dölllenme-Doğum)

Döllenmeden doğuma kadar olan doğum öncesi dönem, kritik gelişimsel süreçleri içerir (Crawford ve ark., 2020). Bu dönemde, fetüsün gelişimi ve çevresel faktörlerin etkileri, bireyin gelecekteki gelişimsel başarıları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Davis ve Sandman, 2010; Sandman ve ark., 2012).

Prenatal dönemdeki gelişim görevleri, fetüsün sağlıklı bir şekilde büyümesi ve gelişmesi için gerekli olan temel süreçleri içerir. Bu süreçler arasında, fetüsün organlarının ve sistemlerinin düzgün bir şekilde oluşması, sinir sisteminin gelişimi ve bağışıklık sisteminin olgunlaşması yer alır. Özellikle, prenatal stres ve annenin psikolojik durumu, fetüsün gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Araştırmalar, yüksek düzeyde prenatal stresin fetüsün beyin gelişimini olumsuz etkileyebileceğini ve bu durumun doğum sonrası gelişimsel bozukluklara yol açabileceğini göstermektedir (Davis ve ark., 2010; Luecken ve ark., 2013). Ayrıca, prenatal dönemde maruz kalınan çevresel faktörler, fetüsün nörolojik gelişimini etkileyebilir. Örneğin, poliklorlu bifenil (PCB) gibi toksik maddelere maruz kalmanın, çocukların bilişsel ve motor becerilerinde olumsuz sonuçlara yol açabileceği bildirilmiştir (Berghuis ve Roze, 2019). Bu tür maruziyetler, fetüsün gelişimsel görevlerini yerine getirmesini zorlaştırabilir ve ileriki yaşamında çeşitli sorunlara neden olabilir. Buna karşın, prenatal dönemdeki gelişim görevlerinin başarılı bir şekilde tamamlanması, bireyin sonraki yaşam aşamalarında karşılaşacağı görevleri yerine getirmesi için bir temel oluşturur. Örneğin, fetüsün sağlıklı bir şekilde gelişmesi, doğum sonrası bağlanma ve sosyal etkileşim gibi önemli görevlerin yerine getirilmesi için gereklidir (Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007).

4.2.2. Bebeklik- Erken Çocukluk Dönemi (Doğum-6 Yaş)

Bu dönemde, çocukların fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimleri için belirli görevlerin başarıyla tamamlanması gerekmektedir (Biermann, Franze ve Hoffmann, 2023; Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007).

Bebeklik döneminde, çocukların temel gelişim görevleri arasında güvenli bağlanma, temel motor becerilerin kazanılması ve iletişim becerilerinin gelişimi yer alır. Güvenli bağlanma, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimi için kritik bir öneme sahiptir. Araştırmalar, güvenli bağlanmanın çocukların ilerleyen dönemlerde sosyal ilişkilerini ve duygusal sağlığını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007). Ayrıca, motor becerilerin gelişimi, çocukların çevreleriyle etkileşim kurabilmeleri ve bağımsız hareket edebilmeleri için gereklidir. Bu bağlamda, temel motor becerilerin (örneğin, emekleme, yürüme) kazanılması, çocukların fiziksel

gelişimlerinin yanı sıra bilişsel gelişimlerini de destekler (Giménez ve ark., 2012).

Erken çocukluk döneminde ise, çocukların sosyal beceriler geliştirmesi, dil yeteneklerini artırması ve temel bilişsel becerileri kazanması beklenir. Bu dönemde, çocukların sosyal etkileşimlerde bulunmaları, arkadaşlık ilişkileri kurmaları ve duygusal zekalarını geliştirmeleri önemlidir. Sosyal becerilerin gelişimi, çocukların ileriki yaşamlarında sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri için temel bir yapı taşı oluşturur (Biermann, Franze, ve Hoffmann, 2023; Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007). Ayrıca, dil gelişimi, çocukların kendilerini ifade edebilmeleri ve sosyal etkileşimlerde bulunabilmeleri için kritik bir öneme sahiptir. Erken yaşta dil becerilerinin gelişimi, akademik başarı ve bilişsel gelişimle doğrudan ilişkilidir (Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007).

4.2.3. Orta Çocukluk (6-12 Yaş)

Orta çocukluk dönemi (6-12 yaş) sosyal, bilişsel ve duygusal gelişim için kritik bir dönemdir (Harold ve Hay, 2005; Mah ve Ford-Jones, 2012). Bu dönemde, çocukların gelişim görevleri olarak kendine karşı sağlıklı tutumlar geliştirme; yaşlılarıyla iyi geçinmeyi öğrenme; vicdan, ahlak ve bir değerler skalası geliştirme; kişisel bağımsızlık elde etme ve sosyal gruplara ve kurumlara karşı tutum geliştirme yer almaktadır (Manning, 2002). Bu dönemde, çocukların en önemli gelişim görevlerinden biri sosyal becerilerin geliştirilmesidir (Williamson ve Campbell, 1985). Araştırmalar, sosyal ilişkilerin kalitesinin, çocukların duygusal ve psikolojik gelişimleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Blair ve ark., 2014; Gülseven ve ark., 2021). Ayrıca, çocukların empati kurma yetenekleri ve sosyal bilişleri de bu dönemde önemli ölçüde gelişir. Bu bağlamda, çocukların duygusal zeka ve sosyal becerilerinin gelişimi, ileriki yaşamlarında sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri için kritik bir öneme sahiptir (Giudice, 2015; Kerns ve ark., 2011).

Bilişsel gelişim açısından, orta çocukluk dönemi, çocukların problem çözüme, mantık yürütme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdikleri bir dönemdir. Bu dönemde çocuklar, soyut düşünme yeteneklerini geliştirir ve daha karmaşık bilişsel görevleri yerine getirebilir hale gelirler (Chen ve Chang, 2012; Devine ve ark., 2016). Özellikle, çocukların “zihin teorisi” (Theory of Mind) geliştirmeleri, başkalarının düşüncelerini, duygularını ve niyetlerini anlama yeteneklerini artırır. Bu gelişim, sosyal etkileşimlerde daha başarılı olmalarına yardımcı olur (Brandt ve ark., 2023; Devine ve ark., 2016).

Duygusal gelişim açısından, çocukların öz kontrol ve öz saygı gibi önemli becerileri geliştirmeleri beklenir. Bu dönemde çocukların sosyal dünyaları ailenin ötesine genişler ve gelişmiş öz düzenleme ve sosyal yeterlilikler gerektirir (McHale ve ark., 2003). Araştırmalar, çocukların öz kontrol becerilerinin, akademik başarıları ve sosyal ilişkileri üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Gülseven ve ark., 2021; O'Connor ve ark., 2014). Ayrıca, çocukların aileleriyle olan ilişkileri, duygusal gelişimlerini etkileyen önemli bir faktördür. Güçlü aile bağları, çocukların güvenli bir bağlanma geliştirmelerine yardımcı olur ve bu da duygusal sağlığı destekler (Kerns ve ark., 2011; Giudice, 2015).

4.2.4. Ergenlik (12-18 Yaş)

Ergenlik dönemi, bireylerin kimliklerini oluşturma, bağımsızlık kazanma, sosyal ilişkiler geliştirme ve fiziksel görünümelerini kabullenme gibi kritik gelişimsel görevlerle şekillenir (Bender et al., 2007; Ruiz & Yabut, 2024; Williamson & Campbell, 1985). Kimlik oluşturma, bu dönemin en önemli gelişimsel görevlerinden biridir. Literatürdeki araştırmalar, ergenlerin kimlik oluşturma sürecindeki belirsizliklerin, özsayıgıları üzerinde olumsuz bir etki yaratabileceğini göstermektedir (Bender et al., 2007). Kimlik gelişiminin, bireylerin gelecekteki yaşamları üzerinde derin etkiler yarattığı anlaşılmaktadır; bu nedenle, ergenlik dönemi kimlik görevlerinin başarılı bir şekilde tamamlanması, ergenlerin genel psikolojik sağlığı açısından kritik öneme sahiptir (Rith-Najarian et al., 2014).

Bağımsızlık kazanma, ergenlik döneminin bir diğer önemli gelişim görevidir. Bu süreç, ergenlerin ailelerinden ve otorite figürlerinden bağımsızlaşma çabalarını içerir. Havighurst, bu bağımsızlık arayışının, ergenlerin sosyal ilişkilerini ve kendi kararlarını alma yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olduğunu belirtmiştir (Killikelly ve Szűcs, 2013; Roisman ve ark., 2009). Bununla birlikte, bağımsızlık kazanma süreci, ergenlerin aileleriyle olan ilişkilerini de etkileyebilir; bu nedenle, sağlıklı bir denge kurmak önemlidir (Balk ve Corr, 2001; Deković ve ark., 2002).

Akran ilişkileri geliştirme, ergenlik döneminde önemli bir sosyal gelişim görevidir. Ergenler, akranlarıyla olan ilişkilerini güçlendirerek sosyal becerilerini geliştirirler. Bu ilişkiler, ergenlerin sosyal kimliklerini oluşturmalarına ve duygusal destek bulmalarına yardımcı olur (Keulers ve ark., 2010; Madsen ve ark., 2002). Ayrıca, romantik ilişkilerin gelişimi de bu dönemde önemli bir yer tutar. Ergenler, cinsellik ve romantik ilişkiler hakkında bilgi edinerek, duygusal bağlanma ve yakınlık kurma becerilerini geliştirirler (Boehnke ve ark., 2002; Champion ve ark., 2009).

4.2.5. Genç Yetişkinlik (19-29 Yaş)

Bu dönemin temel gelişim görevleri mesleki hedeflerin belirlenmesi, aile kurma, sosyal ilişkilerin geliştirilmesi ve toplumsal sorumlulukların üstlenilmesidir (Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007).

Mesleki hedeflerin belirlenmesi, genç yetişkinlik döneminin en önemli görevlerinden biridir. Bu süreç, bireylerin kariyerlerini seçme, iş hayatına atılma ve mesleki kimliklerini oluşturma çabalarını içerir. Araştırmalar, genç yetişkinlerin mesleki hedeflerini belirlemenin, yaşam tatminleri ve psikolojik sağlıkları üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Bleidorn ve ark., 2013; Lodi-Smith ve Roberts, 2010). Ayrıca, mesleki başarı, bireylerin özsaygılarını artırmakta ve sosyal statülerini pekiştirmektedir (Lodi-Smith ve Roberts, 2010).

Aile kurma, genç yetişkinlik döneminin bir diğer önemli gelişim görevidir. Bu süreç, bireylerin romantik ilişkiler geliştirmesi, evlenmesi ve çocuk sahibi olma kararlarını almasını içerir. Havighurst, aile kurmanın, bireylerin sosyal rollerini pekiştirmeleri ve toplumsal normlara uyum sağlamaları açısından kritik bir görev olduğunu belirtmiştir (Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007).

Sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, genç yetişkinlik döneminde önemli bir sosyal gelişim görevidir. Bu dönemde bireyler, arkadaşlık ilişkilerini güçlendirerek sosyal becerilerini geliştirirler. Sosyal ilişkilerin kalitesi, bireylerin duygusal sağlığı ve yaşam tatmini üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (White ve ark., 2015).

4.2.6. Yetişkinlik (30-60 Yaş)

Bu dönem, bireylerin kariyerlerini şekillendirmeleri, aile yaşamlarını düzenlemeleri ve toplumsal sorumluluklarını üstlenmeleri açısından kritik bir aşamadır (Hutteman ve ark., 2014; Kaya, 2010). Mesleki başarı açısından bu süreç, bireylerin kariyerlerinde ilerlemeleri, iş tatmini sağlamaları ve mesleki kimliklerini pekiştirmeleri anlamına gelir. Araştırmalar, mesleki başarı ile bireylerin yaşam tatminleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007).

Aile kurma ve sürdürme, yetişkinlik döneminin bir diğer önemli gelişim görevidir. Bu süreç, bireylerin romantik ilişkiler geliştirmesi, evlenmesi ve çocuk sahibi olma kararlarını almasını içerir. Aile kurma, bireylerin sosyal rollerini pekiştirmeleri ve toplumsal normlara uyum sağlamaları açısından kritik bir görevdir (Kaya, 2010; Scales ve ark., 2015). Ayrıca, aile ilişkilerinin güçlendirilmesi, bireylerin duygusal ve sosyal gelişimlerini destekler (Krings ve ark., 2008).

Toplumsal katılım ve sorumluluk alma, yetişkinlik döneminde önemli bir sosyal gelişim görevidir. Bu dönemde bireyler, toplumlarına katkıda bulunma ve sosyal sorumluluklarını yerine getirme çabalarını artırır. Toplumsal katılım, bireylerin sosyal bağlantılarını güçlendirir ve toplumsal normlara uyum sağlamalarına yardımcı olur (Szwedo, 2017; Wiesmann ve Hannich, 2011). Ayrıca, kişisel ilişkilerin geliştirilmesi, bireylerin sosyal destek ağlarını genişletmelerine ve duygusal sağlıklarını artırmalarına yardımcı olur (Mattanah ve ark., 2011).

4.2.7. Yaşlılık (60 ve üzeri)

Havighurst, yaşlılık döneminin temel gelişim görevlerini fiziksel değişikliklere uyum sağlama, emekliliğe uyum sağlama, sosyal ilişkileri sürdürme, yeni roller üstlenme ve yaşamda anlam bulma olarak tanımlamıştır (Bangerter ve ark., 2001; Hutteman ve ark., 2014).

Yeni roller üstlenme, yaşlılık döneminin önemli bir gelişim görevidir. Bu süreç, bireylerin emeklilik, torun bakma veya gönüllü çalışma gibi yeni sosyal roller üstlenmelerini içerir. Bu yeni roller, bireylerin yaşamlarına anlam katmalarına ve sosyal bağlantılarını sürdürmelerine yardımcı olur (Bonfond ve ark., 2008, Kaya, 2010). Bu dönemde bireyler, aileleri ve arkadaşları ile olan ilişkilerini güçlendirerek sosyal destek ağlarını genişletirler. Sosyal ilişkilerin kalitesi, yaşlı bireylerin duygusal sağlığı ve yaşam tatmini üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Yeşilyaprak, 2018; Zanjari, 2022). Ayrıca, yaşlı bireylerin sosyal katılım sağlamaları, toplumsal normlara uyum göstermeleri ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri de bu dönemde önemli bir yer tutar (Kaya, 2010; Yeşilyaprak, 2018).

Bu dönemin diğer bir gelişim görevi olan yaşamın anlamını bulma, bireylerin geçmişini değerlendirmeleri ve yaşam deneyimlerinden anlam çıkarmaları anlamına gelir. Araştırmalar, yaşamın anlamını bulmanın, yaşlı bireylerin psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Dewitte ve Dezutter, 2021; Mott ve ark., 2014). Bu bağlamda, bireylerin yaşamlarının son dönemlerinde kendilerini değerlendirmeleri ve geçmişteki başarılarını takdir etmeleri, yaşam tatminlerini artırabilir (Mattanah ve ark., 2011).

5. Gelişim Kuramları

5.1. Gelişim Kuramı Nedir?

Psikoloji alanında kuramların rolü son derece önemlidir ve bu durum gelişimsel araştırmalar için de geçerlidir. Gelişim kuramları, olayların ve

olguların açıklanmasına olanak tanır ve genel geçer normlara ulaşmayı amaçlar. Bu süreç sayesinde evrensel ilkeler belirlenebilir. Ayrıca, kuramlar gelecekteki olayları tahmin etme imkânı da sunar. Bir kuramın geçerliliği, “denenebilir” olması ile sağlanır; bu sayede kuramlar doğrulanabilir ya da reddedilebilir (Onur, 1997). Allport’a göre, bir kuram, sağduyu ile edinilen izlenimlerin “anlaşılmasını, yordanmasını ve kontrol edilmesini” açıklamaya çalışır (Kaya, 2007). Gelişim kuramları ise, gelişimi açıklamak amacıyla tasarlanmış ve birbirleriyle ilişkili ifadelerden oluşan bir yapı olarak tanımlanabilir. Bir psikoloji kuramının, diğer psikoloji kuramlarıyla entegrasyonu önemli bir husustur. Bu nedenle, kapsamlı ve farklı disiplinlerle birleşmiş bir kuram daha işlevsel olacaktır.

5.2. Başlıca Gelişim Kuramları Nelerdir?

5.2.1. Olgunlaşma Kuramı

Arnold Gesell’in olgunlaşma teorisi, çocuk gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Gesell, çocukların fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimlerinin belirli bir zaman diliminde ve belirli bir sırayla gerçekleştiğini öne sürmüştür (Dalton, 2005; Guddemi ve ark., 2014). Gesell’in teorisi, çocukların gelişimsel aşamalarını belirli yaş aralıklarına göre sınıflandırır. Bu aşamalar, çocukların motor becerileri, dil gelişimi, sosyal etkileşimleri ve duygusal olgunlukları gibi alanlarda belirli gelişimsel görevleri tamamlamalarını içerir. Örneğin, 0-6 yaş aralığında çocuklar, temel motor becerilerini (örneğin, emekleme, yürüme) ve dil becerilerini (örneğin, kelime dağarcığını genişletme) geliştirmeye odaklanırlar (Guddemi ve ark., 2014). Bu süreç, çocukların çevreleriyle etkileşim kurmalarını ve bağımsızlık kazanmalarını sağlar. Gesell’in çalışmaları, erken çocukluk dönemi değerlendirmelerinde etkili olmaya devam eden gelişimsel normlar ve ilkeler oluşturmuştur (Thelen ve Adolph, 1992). Bu teori, çocuk gelişiminin öncelikle içsel biyolojik faktörler tarafından yönlendirildiğini ve çevresel etkilerin bu süreçte ikincil bir rol oynadığını savunmaktadır (Marchese, 1995; Thelen ve Adolph, 1992).

Gesell’in geliştirdiği “Gesell Gelişimsel Takvimleri” (Gesell Developmental Schedules), çocukların gelişimsel düzeylerini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu takvimler, çocukların gelişimsel görevlerini ve bu görevlerin ne zaman beklenebileceğini belirlemek için bir araç sağlar (Weizmann, 2010). Araştırmalar, Gesell’in geliştirdiği bu değerlendirme araçlarının, çocukların gelişimsel ilerlemelerini izlemek ve uygun eğitim stratejileri geliştirmek için etkili olduğunu göstermektedir (Guddemi ve ark., 2014).

Ayrıca, Gesell'in teorisi, çocukların gelişimsel görevlerini yerine getirmedikleri durumlarda ortaya çıkabilecek sorunları da ele alır. Gelişimsel gecikmeler veya bozukluklar, çocukların bu görevleri tamamlamalarını zorlaştırabilir ve bu durum, uzun vadede bireylerin sosyal ve duygusal gelişimlerini etkileyebilir (Dalton, 2005). Bu nedenle, Gesell'in teorisi, çocukların gelişimsel süreçlerini anlamak ve desteklemek için önemli bir temel sunmaktadır. Ancak, teorinin deterministik yaklaşımı eleştirilmiş ve daha dinamik gelişim yaklaşımları karşısında geçerliliği zayıflamıştır (Thelen ve Adolph, 1992). Gesell'in çalışmaları, Piaget'nin bilişsel-gelişimsel yaklaşımı ve davranışçı perspektifler gibi diğer gelişim teorileriyle çelişmektedir (Crain, 1980; Salkind, 2004). Psikometrik analizler, Gesell'in geliştirdiği görevlerle diğer bilişsel gelişim ölçümleri arasında, davranışsal olgunluk yapısını destekleyen orta düzeyde korelasyonlar olduğunu ortaya koymuştur (Kaufman, 1971). Eleştirilere rağmen, Gesell'in etkisi, özellikle doğuştancılık ve genetik çalışmalar bağlamında çağdaş gelişim psikolojisinde devam etmektedir (Thelen ve Adolph, 1992).

5.2.1. Psikoanalitik Kuram

Sigmund Freud tarafından geliştirilen psikanalitik teori, bilinçdışı süreçlerin ve çocukluk deneyimlerinin kişilik ve davranışı şekillendirmedeki rolünü vurgular. Kuram, kişiliğin yapısı, savunma mekanizmaları ve bilinçdışının insan davranışındaki rolü de dahil olmak üzere çeşitli kavramları kapsamaktadır (Guntrip, 1971; Tarzian, Ndrivo ve Fakoya, 2023). Bu teori, insan gelişiminin, sağlıklı psikolojik gelişim için çözülmesi gereken belirli çatışmalarla karakterize edilen bir dizi psikoseksüel aşamadan geçerek gerçekleştiğini öne sürer (Orlinsky ve Rønnestad, 2015). Freud'un modeli, çözülmemiş çatışmaların saplantıya yol açabileceğini ve yetişkin kişilik özelliklerini ve davranışlarını etkileyebileceğini öne sürmektedir.

Freud'un id, ego ve süperegö gibi temel kavramları, insan davranışını ve motivasyonunu anlamak için bir çerçeve sağlar. İd, ilkel içgüdüleri ve arzuları temsil eder, ego bu arzular ile gerçeklik arasında aracılık eder ve süperegö ahlaki standartları ve toplumsal beklentileri somutlaştırır. Bu üçlü model, psikanalitik terapide etkili olmuş ve uygulayıcıların hastalarının davranışlarının ve çatışmalarının altında yatan motivasyonları keşfetmelerine olanak sağlamıştır (Nurul Azmi, 2023; Obaid, 2014; Yeşilyaprak, 2018).

Psikanalitik teorinin temel kavramlarından biri, bilinçli davranışı etkileyen bastırılmış düşünceleri, anıları ve arzuları barındıran bilinçdışı zihin fikridir. Freud, bireylerin bu bilinçdışı çatışmalardan kaynaklanan kaygılarla başa çıkma yolları olarak bastırma, inkar ve yansıtma gibi mekanizmaları kullanmıştır

(Wadensten, 2006). Psikanalizdeki terapötik süreç, bu bilinçdışı unsurları bilinçli farkındalığa getirerek bireylerin iç çatışmalarıyla yüzleşmelerini ve bunları çözmelerini sağlamayı amaçlar.

Psikanalitik teori ayrıca, bireyin duygusal ve sosyal gelişimini şekillendirmede erken dönem ilişkilerinin, özellikle de birincil bakım verenlerle olan ilişkilerin önemini vurgular. Doğumdan sonraki ilk yıllarda, çocukların bakım ve sevgi gereksinimlerinin karşılanması oldukça önemlidir. Erken çocukluk dönemindeki ana-baba-çocuk ilişkilerinin kişilik gelişiminde belirleyici olduğu kabul edilmektedir (Yeşilyaprak, 2018). Psikanalitik düşünceden evrilen bağlanma teorisi de erken bağlanma deneyimlerinin daha sonraki ilişkileri ve duygusal düzenlemeyi nasıl etkilediğini vurgular (Mattanah ve ark., 2011). Bu bakış açısı, Havighurst tarafından önerilen ve yaşam evrelerinde başarılı bir şekilde yol almanın genel refah için çok önemli olduğunu öne süren gelişimsel görevlerle uyumludur (Seiffge-Krenke ve Gelhaar, 2007).

Sigmund Freud tarafından geliştirilen psikanalitik teori, psikoloji, sosyoloji ve hatta siyaset bilimi de dahil olmak üzere çeşitli alanları derinden etkilemiştir. Freud'un bilinçdışı zihni, kişiliğin yapısını ve insan ilişkilerinin dinamiklerini keşfetmesi, karmaşık psikolojik fenomenleri anlamak için zemin hazırlamıştır. Ayrıca, çağdaş psikanalitik kuramcılar Freud'un orijinal fikirlerini genişleterek gelişim psikolojisi ve nörobilimden elde edilen bulguları entegre etmişlerdir. Bu disiplinler arası yaklaşım, erken dönem deneyimlerin ve bilinçdışı süreçlerin yaşam boyu kişilik gelişimini etkilemek için nasıl etkileşime girdiğinin daha incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır (Wiesmann ve Hannich, 2011).

5.2.3. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal Öğrenme Teorisi, Albert Bandura tarafından geliştirilen ve bireylerin davranışlarının gözlem yoluyla öğrenildiğini vurgulayan bir teoridir. Bu teori, bireylerin sosyal etkileşimler yoluyla öğrenme süreçlerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Bandura, öğrenmenin sadece doğrudan deneyimle değil, aynı zamanda başkalarının davranışlarını gözlemleyerek de gerçekleştiğini belirtmiştir (Bakioğlu, 2014; Nabavi, 2012). Bandura'nın "Bobo Doll" deneyleri, çocukların agresif davranışları gözlemleyerek nasıl öğrendiklerini göstermiştir. Bu deneylerde, çocuklar, yetişkinlerin bir oyuncak bebekle nasıl etkileşimde bulunduğunu izledikten sonra benzer davranışlar sergilemişlerdir (Alarcon ve ark., 2021).

Bandura, 1960'ların başında öğrenmeye dair geliştirdiği yaklaşımını sosyal-davranışçılık olarak tanımlamıştır. Bandura'nın teorisi, hem davranışçı

hem de bilişsel özellikler taşımaktadır. Sosyal öğrenme kuramı, bilişsel öğrenme kuramı ile davranışçı kuramı birleştirerek daha dengeli bir yapı ortaya koymaktadır. Bu kurama göre, uyarıcı ile tepki arasındaki ilişkiyi açıklayan bir aracı mekanizma bulunmaktadır; bu mekanizma ise kişinin bilişsel süreçleridir (Bakioğlu, 2014; Nabavi, 2012; Yeşilyaprak, 2018). Bandura, insanların sembolleştirme ve öngörü kapasitelerine sahip olduğunu vurgulamış, bu kapasiteler sayesinde bireylerin sorunlarla karşılaştıklarında her defasında deneme-yanılma yöntemini kullanmak yerine, olasılıkları zihinsel olarak canlandırıp, olası çözümleri geliştirdiklerini ve bu çözümlerin sonuçlarını düşündüklerini belirtmiştir (Gençtanırım-Kurt & Çetinkaya-Yıldız, 2017; Yazgan İnanç & Yerlikaya, 2012). İnançlar, beklentiler ve yorumları içeren düşünsel süreçlerin, dışsal pekiştirme tarifeleri üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Örneğin, toplumsal cinsiyet rollerini çocuklar öncelikle anne babalarını gözlemleyerek öğrenir, ancak zamanla kendi değerleri, inançları ve beklentileri doğrultusunda bu rol modellerini değerlendirir ve kendini bu bilişsel süreçlere göre şekillendirir (Bakioğlu, 2014; Nabavi, 2012; Yeşilyaprak, 2018).

Bandura, pekiştirmelerin etkili olabilmesi için bireylerin pekiştirildiklerinin farkında olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Davranış sonrasında hoş bir sonucun farkında olan birey, neyin pekiştirildiğini bilir ve aynı şekilde davrandığında aynı pekiştirecin tekrarını umar, bu nedenle dışsal uyarıcılar (pekiştireçler) davranış değişikliğine yol açmaktadır. Bu durum, davranış değişikliğine yol açan etmenin yalnızca dışsal uyarıcılar olmadığını, aynı zamanda bu uyarıcıların anlamlandırılması ve yorumlanmasıyla ilgili bilişsel süreçlerin de önemli olduğunu göstermektedir (Gençtanırım-Kurt & Çetinkaya-Yıldız, 2017; Yazgan İnanç & Yerlikaya, 2012).

Kuram, öğrenme ve davranışla ilgili birkaç temel varsayıma dayanmaktadır. Varsayımlardan biri karşılıklı belirleyiciliktir. Buna göre kişisel, davranışsal ve çevresel faktörler birbirlerini çift yönlü, karşılıklı bir şekilde etkilemektedir. Kuramın diğer varsayımı, insanların kendi davranışlarını ve çevrelerini amaçlı, hedefe yönelik bir şekilde etkileme gücüne veya yeteneğine sahip olduklarıdır. Bu inanç, daha katı bir çevresel determinizm biçimini savunan önceki davranışçılık biçimleriyle çelişmektedir. Davranışın belirlenmesinde çevrenin önemini inkar etmez, ancak insanların aynı zamanda öngörü, öz-yeterlilik ve öz-düzenleyici süreçler yoluyla kendi sonuçları ve daha geniş anlamda çevre üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceklerini savunur. Kuramın üçüncü varsayımı, öğrenmenin davranışta ani bir değişiklik olmaksızın gerçekleşebileceği ya da daha geniş anlamda öğrenme ve öğrenilenlerin gösterilmesinin farklı süreçler olduğudur. Davranış hemen öğrenilmesine rağmen gösterilmeyebilir. Bu ayrımın bir nedeni kuramın öğrenmenin sadece

yeni davranışların değil, aynı zamanda bilgi, bilişsel beceriler, kavramlar, soyut kurallar, değerler ve diğer bilişsel yapıların edinilmesini de içerdiğini varsaymasıdır (Bandura, 1977; 2001; Gençtanırım-Kurt & Çetinkaya-Yıldız, 2017; Koutroubas ve Galanakis, 2022; Yazgan İnanç & Yerlikaya, 2012).

Kuram, bireylerin sosyal bağlamda nasıl etkileşimde bulunduğunu ve bu etkileşimlerin öğrenme süreçlerini nasıl etkilediğini de ele alır. Örneğin, yaşlı bireylerin sosyal katılımı, öğrenme ve sosyal destek sağlama açısından önemlidir. Araştırmalar, sosyal etkinliklere katılan yaşlı bireylerin, sosyal destek ağlarını güçlendirdiklerini ve bu durumun yaşam tatminlerini artırdığını göstermektedir (Dehi ve Mohammadi, 2020; Kim ve ark., 2023). Bu bağlamda, sosyal öğrenme, bireylerin sosyal becerilerini geliştirmelerine ve sosyal ilişkilerini güçlendirmelerine yardımcı olur.

Kuram, kariyer seçimi, örgütsel davranış, atletizm, zihinsel ve fiziksel sağlık gibi insan işleyişinin çeşitli alanlarına geniş bir şekilde uygulanmıştır. Ayrıca sınıf içi motivasyon, öğrenme ve başarıyı anlamakla ilgilenenler tarafından da kapsamlı bir şekilde uygulanmıştır (Pajares, 1996; Schunk & Zimmerman, 1994; 1998). Sosyal öğrenme teorisi, güçlü ampirik destekle birlikte suçlu ve sapkın davranışları açıklamak için de kullanılmıştır (Akers ve Jensen, 2006). Genel olarak, sosyal öğrenme teorisi, çeşitli sosyal bağlamlarda insan davranışını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır (Jensen, 2018).

5.2.4. Davranışçı Kuram

Gelişim psikolojisindeki davranışsal teori, gözlemlenebilir davranışları ve gelişim üzerindeki çevresel etkileri vurgular. Davranışların öğrenme süreçleri ve sonuçları aracılığıyla nasıl edinildiği ve düzenlendiğine odaklanır (Bijou ve ark., 2008; Pelaez ve ark., 2008; Zhou ve Brown, 2015). Davranışçı kuram, spesifik davranışların değiştirilmesine veya iyileştirilmesine odaklanır. Davranışların temel belirleyicisinin çevresel koşullar olduğunu kabul eden yaklaşım, bireyin davranışlarını anlamada davranışın içinde meydana geldiği çevresel koşulların davranışı, davranışın amacını, davranışın devam etme nedenini anlamada önemli olduğunu vurgular. Davranışlar büyük oranda koşullanma, pekiştirme ve model alma yoluyla öğrenilerek edinilmektedir. Bu nedenle, bir problemi çözmek için o problemin nedenlerini bilmek gerekli değildir. Davranışın gizli nedenlerini ve derinliklerini araştırmak yerine, gözlemlenebilir açık davranışlar (semptomlar) üzerinde odaklanmak, bu davranışları tanımlamak ve değiştirmek esastır (Karataş ve Yavuzer, 2018).

Davranışçı teorinin önemli bir yönü, gelişim için kritik bir bağlam olarak ebeveyn-çocuk ilişkisine yapılan vurgudur. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki

yüksek kaliteli ilişkiler, daha iyi duygusal düzenleme ve sosyal beceriler de dahil olmak üzere olumlu davranışsal sonuçlarla ilişkilidir (Frosch ve ark., 2019). Buna karşın, düşük kaliteli ilişkiler çocuğun sosyo-duygusal gelişimini engelleyerek davranış sorunlarının artmasına neden olabilir. Örneğin, çalışmalar destekleyici ve besleyici ebeveynlik deneyimi yaşayan çocukların olumlu öz-düzenleyici beceriler ve uyumlu davranışlar geliştirme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Frosch ve ark., 2019; Neece ve ark., 2012).

Ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin işlemsel doğası, çocukların davranışsal gelişiminin anlaşılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalar, ebeveynlik stresinin çocukların davranışsal sorunları üzerinde etkili olabileceğini ve bu ilişkinin karşılıklı olduğunu ortaya koymaktadır; çocukların davranış problemleri arttıkça, ebeveynlik stresi de artmaktadır (Bradshaw ve ark., 2021; Neece ve ark., 2012). Bu etkileşim, ebeveynlik uygulamalarını iyileştirmeyi amaçlayan müdahalelerin, çocukların davranışsal sonuçları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini ve gelişimsel müdahalelerde hem ebeveynlerin hem de çocukların ihtiyaçlarının dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır (McAloon, 2024; Neece ve ark., 2012).

Davranışsal müdahaleler, özellikle davranış değiştirme ilkelerine dayananlar, çocukların gelişimsel sonuçlarını iyileştirmede etkili olduğu kanıtlanmıştır. Sistematik incelemeler, çevrimiçi davranışsal ebeveynlik müdahalelerinin ebeveynlik becerilerini geliştirebileceğini ve bunun sonucunda daha iyi çocuk davranışları sergilenmesine yol açabileceğini göstermektedir (McAloon, 2024). Bu tür müdahaleler, genellikle olumlu davranışları pekiştirmeyi ve ebeveynlere zorlu davranışları etkili bir şekilde yönetebilmeleri için stratejiler sunmayı hedeflemektedir.

Bağlanmanın davranışsal gelişimdeki rolü de son derece önemlidir. Erken dönemde kurulan güvenli bağlar, daha sonraki yıllarda daha olumlu davranışsal sonuçlarla ilişkilidir; güvenli bağları olan çocuklar, içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarını daha az yaşama eğilimindedir (Song ve ark., 2019; O'Connor ve ark., 2014). Bu bağların kalitesi, bir çocuğun duygusal ve davranışsal gelişimini desteklemek için kritik öneme sahip olan ebeveyn duyarlılığı ve hassasiyetinden etkilenmektedir (Deneault ve ark., 2022; Neece ve ark., 2012).

5.2.5. İnsancıl-Varoluşçu Kuram

Hümanistik-Varoluşçu Gelişim Psikolojisi, yaşam boyu anlam arayışı, kendini gerçekleştirme ve fenomenolojik deneyimler üzerine odaklanarak

insan gelişiminin bütünsel bir perspektifini sunmaktadır (DeRobertis, 2011; Gordon, 2012). Bu bakış açısı, insanların yalnızca çevresel faktörlerin veya biyolojik içgüdülerinin bir ürünü olmadığını, aksine gelişimlerini ve deneyimlerini şekillendiren aktif aktörler olarak seçimler yapabildiklerini savunur (Ventegodt ve ark., 2003). Kuram, çocuk ve ergen gelişimini anlamak için varoluşçu felsefe, hümanistik psikoloji ve dinamik sistem teorisinin temel kavramlarını bir araya getirir (DeRobertis, 2006; 2011). Charlotte Bühler, Carl Rogers ve Karen Horney gibi önemli düşünürler, bu bakış açısına katkıda bulunarak benlik, değerler ve özgür irade kavramlarının insan gelişimi üzerindeki kritik etkilerini vurgulamışlardır (DeRobertis, 2006; Tobin, 1990). Bu teori, gelişimin yalnızca doğrusal bir süreçten ibaret olmadığını, aynı zamanda doğrusal olmayan bir kendini gerçekleştirme ekseninin de mevcut olduğunu ileri sürmektedir (Gordon, 2012).

Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, bireylerin daha yüksek düzeydeki psikolojik ihtiyaçlara -sevgi, saygı ve nihayetinde kendini gerçekleştirme- yönelmeden önce temel fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını nasıl karşılamaları gerektiğini açıklamaktadır. Maslow'un çalışmaları, kişisel gelişim ve tatminin önemini vurgularken, aynı zamanda kendini gerçekleştirme dürtüsünün insan doğasının temel bir bileşeni olduğunu savunmaktadır (Ventegodt ve ark., 2003). Bu yaklaşım, bireyin öznel deneyiminin ve kişisel gelişim kapasitesinin önemini vurgulayan hümanist bakış açısıyla uyum içindedir.

Varoluşçu psikoloji, Rollo May ve Irvin D. Yalom gibi önemli düşünürler tarafından daha fazla araştırılan anlam, seçim ve sorumluluk temalarını merkezine alır. Bu teorisyenler, bireylerin ölüm, özgürlük, yalnızlık ve anlamsızlık gibi varoluşsal kaygılarla yüzleşmeleri gerektiğini ve bu kaygıların psikolojik iyi oluş üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Varoluşçu bakış açısı, bireylerin kendi yollarını seçme özgürlüğüne sahip olduklarını ve bu seçimlerin sorumluluğunu üstlenerek yaşamda daha derin bir amaç ve tatmin duygusuna ulaşabileceklerini öne sürmektedir (Karataş ve Yavuzer, 2018; Saçar, 2022).

Araştırmalar, hümanist ve varoluşçu ilkelerin entegrasyonunun psikolojik refahı artırabileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle, yaşamda anlam ve amaç duygusunun genel ruh sağlığı ve yaşam memnuniyetiyle güçlü bir bağ taşıdığı gösterilmiştir (Alonso ve ark, 2023). Bu bulgu, kendini keşfetmeyi, özgünlüğü ve kişisel sorumluluğu teşvik eden bir ortamın, bireyin gelişimsel sürecini önemli ölçüde dönüştürebileceğini göstermektedir.

Ayrıca, hümanist-varoluşçu yaklaşımın terapötik uygulamalar açısından pratik çıkarımları bulunmaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda geliştirilen

terapiler, bireylerin duygusal deneyimlerini keşfetmelerine, motivasyonlarını anlamalarına ve varoluşsal ikilemlerle başa çıkmalarına yardımcı olmayı hedefler. Bu terapötik yaklaşımlar, danışanları hayatlarının kontrolünü ele almaya ve anlamlı seçimler yapmaya teşvik ederek, kişisel büyüme ve gelişimi desteklemeyi amaçlamaktadır (Ilgar ve Ilgar, 2019; Koçak ve Gökler, 2008).

5.2.6. Erik Erikson-Psikososyal Gelişim Kuramı

Erik Erikson'un 1950'lerde geliştirdiği Psikososyal Gelişim Teorisi, insan gelişiminde kültürel, sosyal ve çevresel faktörlerin belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Erikson, bireylerin davranışlarının şekillenmesinde, onların içinde buldukları kültürün önemli bir etkisi olduğunu savunmuştur. Çocuğun içinde yaşadığı çevre, büyüme, uyum, öz farkındalık ve kimlik kaynağı sağlama açısından çok önemlidir. Ayrıca, gelişim süreçlerinin biyolojik temele dayalı epigenetik ilke çerçevesinde şekillendiğini ileri sürmüştür. Epigenetik ilke, belirli gelişimsel aşamalarda ortaya çıkan özelliklerin, biyolojik olarak önceden belirlenmiş bir sıraya göre düzenli bir şekilde geliştiğini öne sürer. Bu bağlamda, bireylerin kişilik özelliklerinin, belirli bir zaman diliminde organik bir sıraya göre gelişmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ilkeye dayanarak, doğum öncesi dönemde bebeğin gelişimi de biyolojik temellere dayalı bir süreç olarak ele alınmaktadır (Demirezen, 2010; Yeşilyaprak, 2018).

Bu teori, bireysel psikolojik gelişim ile sosyal faktörlerin etkileşimini vurgulamakta ve kişisel kimlik ile sosyal ilişkilerin yaşam boyu evrimleştiğini savunmaktadır (Carvalho & Veiga, 2022; Montgomery & Arnett, 2020). Kimlik oluşumu, hem bireyin içsel deneyiminde hem de ait olduğu kültürel bağlamda şekillenen bir süreçtir. Kişisel kimlik bilinci, eşzamanlı olarak özdeşlik ve süreklilik algısına dayanır. Kimlik, kişinin hayatındaki bir kriz, dönem ya da aşama ile başlayıp bitebilecek bir olgu değildir; aksine, ego kimliği, başkalarıyla günlük etkileşimlerimizde edindiğimiz yeni deneyim ve bilgiler ışığında sürekli olarak değişir (Demirezen, 2010).

Erikson, gelişimin insan yaşamının tümünü kapsayan bir süreç olduğunu ve yetişkinlik ve yaşlılığı da içine alan sekiz ardışık aşamadan oluştuğunu ileri sürmüştür (Orenstein & Lewis, 2022, Yeşilyaprak, 2018). Her aşamada, bireylerin sağlıklı kişilik gelişimi için çözmesi gereken psikososyal bir kriz veya zorluk bulunmaktadır (Bornstein, 2018; Gross, 2020). Her aşamanın başarılı bir şekilde çözümlenmesi kimlik oluşumuna ve ego bütünlüğüne katkıda bulunurken, başarısızlık yaşamın ilerleyen dönemlerinde işlev bozukluğuna yol açabilir (Gross, 2020).

Erikson'un teorisinde ilk aşama olan "güven ve güvensizlik", bebeklik döneminde gelişir ve gelecekteki ilişkilerin temelini atar. Anne çocuk ilişkisindeki süreklilik ve tutarlılık temel güven duygusunun özünü oluşturur. Bir başka ifade ile ihtiyaçların düzenli, değişmeyen ve aynı şekilde karşılanması güven duygusunun temelini atılmasını sağlar. Buna karşın, yetersiz destekle büyüyen bireylerde endişe ve güvensizlik duyguları ortaya çıkabilir (Bakioğlu, 2014; Marcia ve Josselson, 2013).

İkinci aşama, "utanç ve şüpheye karşı özerklik", erken çocukluk döneminde görülür ve çocukların bağımsızlıklarını savunma eğilimleriyle karakterizedir. Özerklik duygusu, bireyin yalnızca ayrılmış bir varlık olduğunu algılaması değildir. Aynı zamanda karşıt dürtü eğilimler arasında bir seçim yapabilmesi, benlik saygısını yitirmeden, utanç ve kuşkuyla kapılmadan kendi kendini denetleyebilmesidir. Destekleyici ve serbest ortamlar, çocuğun özerklik duygusunu pekiştirirken, aşırı denetleyici tutumlar utanç ve şüphe hislerini tetikleyebilir (Bakioğlu, 2014; Mitchell ve ark., 2021; Yeşilyaprak, 2018).

Üçüncü aşama olan "girişimcilik ve suçluluk", çocukların oyun ve sosyal etkileşimler aracılığıyla çevrelerinde kontrol ve güç oluşturma sürecini ifade eder. Bu dönemde soru sorarak, bir başka deyişle, "dil becerilerini" kullanarak araştırma, merak ve öğrenme söz konusudur. Bu dönemi sağlıklı bir şekilde geçiren çocuklar girişimcilik duygusu geliştirirken, başarısızlık, ihtiyaçlar ve arzularla ilgili suçluluk duygusuna yol açabilir (Bakioğlu, 2014; Yeşilyaprak, 2018).

Dördüncü aşama ise "başarı ve yetersizlik" olarak tanımlanır ve okul yıllarında belirginleşir. Okul çağındaki çocuğun yetişkin araçlarını kullanarak sosyalleşmesi ve yetişkin yaşamında kullanılan okuma yazma gibi becerilerle kendi yeterliliklerine ilişkin olumlu bir algı geliştirmesi beklenmektedir. Sosyalleşme sürecinde yaşanan sorunları aşamayan çocukta, diğer bireylerle kıyaslama yaparak başarısızlık, yetersizlik ve aşağılık duyguları gelişebilir. Buna karşın bu aşamada başarılı çocuklar yetkinlikleriyle gurur duyarlar (Abramoff ve ark., 2015; Bakioğlu, 2014; Yeşilyaprak, 2018).

Ergenlik döneminde, beşinci aşama olan "kimlik ve rol karmaşası" bireylerin tutarlı bir benlik duygusu geliştirmeleri açısından kritik bir dönüm noktasıdır. Erikson, ergenlerin farklı sosyal rollerle deneyim kazandığını ve bunları birleştirerek bütünlük bir kimlik oluşturduklarını savunur. Bu süreçte, bireyler kendilerini tanıma ve sosyal rollerini anlamaya yönelik çabalar içerisine girerken, kimlik krizi yaşanması mümkündür ve bu durum, bireyin sosyal rol seçimlerini etkileyebilir. Ergenlik dönemine kadar biriken deneyimler, bireyin öz tanımlarını yeniden şekillendirirken, bu gelişim, toplumsal yaşantı ile bütünlük yoluyla pekişir. Ancak bu süreç,

kimlik bozuklukları ve karmaşasına yol açabilir. Erikson, bu durumu kimlik bunalımı olarak tanımlamış ve bu dönemin, bireyin meslek ve cinsel kimliğini tanımlama çabalarıyla karakterize olduğunu belirtmiştir. Başarılı bir şekilde bu aşamanın çözülmesi, güçlü bir öz kimliğe yol açarken, başarısızlık kafa karışıklığı ve kimlik istikrarsızlığına neden olabilir (Bakioğlu, 2014; Wijaya, 2022).

Altıncı aşama olan “yakınlığa karşı yalıtılmışlık” ise anlamlı ilişkiler kurmanın önemini vurgular. Genç yetişkinlik döneminde artık birey, kendi kimliğini bir başkasının kimliği ile birleştirmeye hazırlanmaktadır. Bu aşamada başarılı bir gelişim, derin bağlantılar ve yakın ilişkiler kurmayı desteklerken, başarısızlık izolasyon ve yalnızlıkla sonuçlanabilir (Bakioğlu, 2014; Jones ve ark., 2013; Yeşilyaprak, 2018).

Orta yetişkinlikte, yedinci aşama olan “durgunluk ve üretkenlik”, bireylerin topluma katkıda bulunma ve gelecek nesilleri destekleme arayışını ifade eder. Bu evrede benliğin en önemli işlevi, üretme ve yaratma üzerinedir. Bu aşamada, üretken ve topluma katkı sağlayan bireyler, verimli bir yaşam sürerken, toplumdan kopmuş ve verimsiz hissedenler durgunluk ve tatminsizlik yaşayabilir (Bakioğlu, 2014; Jones, 2011; McGregor ve ark., 2016; Yeşilyaprak, 2018).

Son aşama olan sekizinci aşama, “bütünlük ve umutsuzluk”, yaşlılık döneminde bireylerin yaşamlarını değerlendirmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemde, bireyin kendine dönmesi ve yaşamın tüm boyutlarıyla anlamını keşfetmesi önem kazanmaktadır. Bu aşamada yaşamdan tatmin olan bireyler, bütünlük duygusuna ulaşıırken, pişmanlık ve tatminsizlik hissedenler umutsuzluk yaşayabilir (Bakioğlu, 2014; Brudek ve Sekowski, 2021; Syed ve McLean, 2017).

Erikson’un teorisi, yaşam boyu insan gelişiminin karmaşıklığını anlamada bir çerçeve sunduğundan, psikoloji, eğitim, kariyer gelişimi ve sosyal hizmetler gibi çeşitli alanlarda geniş bir etkiye sahip olmuştur (Munley, 1975; Mokalı ve Boangmanalu, 2021). Çeşitli araştırmalar, Erikson’un teorik katkılarını doğrulamak ve genişletmekte, özellikle kimlik, ilişkiler ve psikososyal sağlık konularında güncel tartışmalarda geçerliliğini sürdürmektedir (Branje ve ark., 2021; Schwartz ve ark., 2015; Whitbourne ve ark., 2009).

5.2.7. Ahlak Gelişimi Kuramı

Ahlaki gelişim teorisi, bireylerin yaşamları boyunca ahlaki muhakeme ve etik davranışlarını nasıl geliştirdiklerini inceleyen bir alandır. Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg, ahlaki muhakemeyi bilişsel bir gelişim süreci olarak ele alarak bu alanın temellerini atmışlardır (Bush, 2014; Elm, 2019). Piaget,

çocukların ahlaki yargılarını inceleyerek bu sürecin erken dönemlerini araştırmıştır. Piaget'e göre ahlak gelişimi bilişsel gelişime paralellik gösterir ve hiyerarşik bir sıra izleyen dönemler içinde ortaya çıkar. Piaget'e göre çocuğun ahlak ve adalet konusundaki fikirleri olgunlaşmanın ve çevrenin etkisiyle değişir. Piaget, çocukların ahlak gelişimine ilişkin verileri toplarken onların düşünce biçimini araştırmıştır. Çocukları gözleyerek, çocukların doğru ve yanlışla ilişkin kararlarının yaşa göre nasıl değiştiğini incelemiştir. Ahlak gelişimini, ahlak öncesi dönem, dışa bağlı dönem ve özerk dönem olmak üzere üç dönem halinde incelemiştir (Yeşilyaprak, 2018).

Kohlberg ahlak gelişimini yetişkinliği de kapsayacak şekilde genişletmiştir (Elm, 2019). Kohlberg, ahlak gelişiminde daha çok "adalet" kavramı üzerinde durmuş ve ahlak gelişimini Piaget'in bilişsel gelişim kuramına dayandırarak gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olmak üzere 3 düzey ve 6 evrede açıklamıştır (Yeşilyaprak, 2018). Teori, ahlaki muhakemede bilişsel süreçlerin önemli bir rol oynadığını ve ahlaki gelişimin soyut düşünme ve etik ilkeler üzerine muhakeme yapma becerisiyle doğrudan ilişkilendirildiğini öne sürmektedir (Kaya, 2010). Kohlberg'e göre, bireyler ahlaki ikilemlerle karşılaştıkça ve bu ikilemler üzerine düşünerek değerler ve ilkeler geliştirdikçe bu aşamalarda ilerlerler. Kohlberg'e göre birey, karşı karşıya kaldığı bir durum hakkında ahlaki yargıda bulunurken, bir ikilem içindedir ve bu ikilemlere vereceği ahlaki tepkiler sonucunda giderek kendi ahlak anlayışını oluşturmaktadır. Kohlberg ahlak gelişimini doğrudan doğruya yaşla ilişkilendirmemektedir. Fakat 50 yaşına gelmiş bir insan gelenek öncesi özellikler gösterebilirken soyut işlemler dönemine geçmemiş bir çocuğun gelenek sonrası bir ahlak göstermesi de söz konusu olamaz (Yeşilyaprak, 2018).

Son dönemde yapılan araştırmalar, empati ve sempati gibi ahlaki duyguların prososyal davranışların gelişimindeki kritik rolünü vurgulamaktadır. Araştırmalar, ahlaki duyguların ahlaki eylemleri motive eden önemli bir kaynak olduğunu ve duygusal tepkilerin ahlaki davranışları anlamada temel bir bileşen oluşturduğunu göstermektedir (Mayhew ve ark., 2012). Malti ve arkadaşları, çocukların duygusal tepkilerinin ahlaki motivasyonları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve bu etkilerin prososyal davranışları belirlemede belirleyici bir faktör oluşturduğunu bulmuşlardır (Malti ve ark., 2009). Benzer şekilde, Carlo ve arkadaşları, ahlaki biliş ve duyguların hem prososyal hem de agresif davranışların boylamsal belirleyicileri olduğunu ve bu özelliklerin zaman içindeki istikrarını vurgulamıştır (Carlo ve ark., 2010).

Bilişsel ve duygusal faktörlerin yanı sıra, sosyal bağlamların, özellikle ebeveynlik ve akran etkileşimlerinin, ahlaki muhakeme gelişimi üzerindeki

etkisi de önemli bir konu olmuştur. Araştırmalar, destekleyici ebeveynlik uygulamalarının çocukların ahlaki muhakeme becerilerini geliştirebileceğini ve akran ilişkilerinin de ahlaki anlayış ve davranışın şekillenmesinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Smetana, 1999; Walker ve Taylor, 1991). Walker ve arkadaşları, çocukların ahlaki muhakeme gelişiminin ebeveyn ve akran etkileşimlerinden önemli ölçüde etkilendiğini ve yüksek düzeyde ahlaki muhakemeye maruz kalan çocukların ahlaki gelişimlerinin daha hızlı ilerlediğini vurgulamaktadır (Walker ve ark., 2000).

Son olarak, ahlaki gelişim üzerindeki kültürel etkiler de dikkate alınması gereken bir faktördür. Farklı kültürel bağlamlar, ahlaki muhakemeyi ve etik normları şekillendirerek, toplumlar arasında ahlakın nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı konusunda farklılıklar yaratabilir (Al-Shehab, 2002; Yang, 2018). Bu kültürel-gelişimsel perspektif, ahlaki gelişimi incelerken farklı ahlaki çerçeveler ve uygulamaların göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır (BİRLE ve ark., 2016).

5.2.8. Ekolojik Sistemler Kuramı

Bronfenbrenner tarafından geliştirilen Ekolojik Sistemler Teorisi (EST), insan gelişimini birbirine bağlı çevresel bağlamlar içinde inceler (Crawford, 2020). Bu teori, bireysel davranış ve gelişimin, aile ve okul gibi yakın ortamlardan (mikrosistemler) daha geniş toplumsal etkilere (makrosistemler) kadar çok sayıda çevresel bağlam katmanından etkilendiğini ileri sürmektedir (Davison & Birch, 2001; Neal ve Neal, 2013). Bronfenbrenner, bireyin çevresini oluşturan katmanları tanımlayarak, her bir katmanın erken dönemden itibaren çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini açıklamıştır (Bronfenbrenner 1979). Bireysel gelişim, doğuştan gelen biyolojik özelliklerin yanı sıra çevresel faktörlerin de etkisiyle şekillendiğinden, bu anlayış doğrultusunda söz konusu teori son dönemde “biyoekolojik sistem teorisi” olarak yeniden adlandırılmıştır. Çocuğun gelişimi, hem biyolojik olgunlaşma süreçleri hem de çevresel etkileşimlerin bir sonucu olarak evrilmektedir. Bu bağlamda, çocuğun gelişimi ele alınırken yalnızca çocuğun kendisi ve yakın çevresi değil, aynı zamanda çocuğun daha geniş çevresiyle olan etkileşimleri de dikkate alınmalıdır (Härkönen, 2007).

Ekolojik sistem yaklaşımına göre, birbiri içine yerleşmiş ve birbirleriyle etkileşimde bulunan sistemler, çocuğun gelişimsel sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu sistemler sırasıyla mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem olarak adlandırılmaktadır (Eliasa, 2012). Mikrosistem, bireyin gelişiminde doğrudan etkili olan en temel ve en yakın toplumsal çevreyi ve bu çevredeki etkileşimleri kapsar. Mikrosistemde, bireyin günlük etkileşimde bulunduğu unsurlar arasında ebeveynler, akranlar

ve öğretmenler yer almaktadır. Bu bağlamda, bu etkileşimlerin bireyin gelişimi üzerindeki rolü kritik bir öneme sahiptir. Örneğin, ebeveynlerin ekonomik düzeyinin çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi, mikrosistemin etkilerini açıklayan bir örnek olarak gösterilebilir. Mezosistem ise, iki veya daha fazla mikrosistem arasındaki etkileşimlerle şekillenir. Bu sistem, örneğin, ebeveynlerin çocuğun eğitimine olan katılımını içeren bir durumu ele alabilir. Ekzosistem, doğrudan bireyi etkilemeyen ancak daha çok ebeveynlerin dahil olduğu toplumsal çevre faktörlerinin, bireyin gelişimi üzerinde dolaylı etkiler oluşturduğu bir düzeyi ifade eder. Bu sistemde, ebeveynlerin iş koşulları, çalışma ortamları, iş yerindeki ilişkiler ve aile dostları ile komşular arasındaki etkileşimler, çocuğun eğitimine ve akademik başarısına etki edebilir. Makrosistemler, bireyin gelişimi ve eğitimi üzerinde kültürel, ekonomik ve toplumsal yapıları yansıtan bir üst düzey çevreyi temsil eder. Bu sistemde, örneğin, kız çocuklarının eğitim almasını engelleyen toplumsal değerler gibi unsurlar yer alabilir. Son olarak, kronosistem, bireyin yaşamını sürdürdüğü tarihsel dönemi tanımlar ve bu dönemdeki toplumsal değişimlerin birey üzerindeki etkilerini inceler. Örneğin, küresel ölçekte yaşanan göç hareketleri, çok kültürlü bir anlayışın gelişimine katkı sağlarken, aynı zamanda çocuk gelişimi ile ilgili ciddi sorunlara da yol açmıştır. Bu bağlamda, aşı eksiklikleri ve çocuk hastalıklarının yayılması gibi sağlık sorunları, söz konusu tarihsel dönemin önemli etkileri arasında yer almaktadır (Bronfenbrenner, 2000; Gürkan, 2022).

Eğitim alanında EST, farklı bakış açılarını entegre ederek ve kapsayıcı ortamları teşvik ederek müfredatı geliştirmek için etkili bir şekilde kullanılmıştır. Örneğin, spor yönetimi eğitiminde, EST uygulamasının öğrenciler arasında çeşitlilik ve kapsayıcılık konusunda daha derin bir anlayışı teşvik ettiği ve onları bu kavramları organizasyonel ortamlarda uygulamak için gerekli araçlarla donattığı gösterilmiştir (Cox ve ark., 2022). Benzer şekilde, tıp eğitiminde EST, öğrenmeyi ve mesleki gelişimi etkileyen bağlamsal faktörlerin önemini vurgulayarak eğitim çerçevelerini yeniden canlandırmak için kullanılmıştır (Zwemer ve ark., 2022). Ayrıca, EST'nin sağlık sonuçlarını anlamadaki önemi, çocukluk obezitesi ve ruh sağlığına odaklanan çalışmalarda vurgulanmıştır. Araştırmacılar bu konuları ekolojik model çerçevesinde ele alarak, aile dinamikleri ve toplum kaynakları da dahil olmak üzere çeşitli çevresel faktörlerin sağlık eşitsizliklerine nasıl katkıda bulunduğunu tespit edebilmiştir (Boonpleng ve ark., 2013; Davison ve Birch, 2001). Sonuç olarak, Ekolojik Sistem Teorisi, çeşitli disiplinlerde bireysel gelişim ve çevresel bağlamlar arasındaki etkileşimi anlamak için sağlam bir çerçeve sunmaktadır. Eğitim, sağlık ve çevre çalışmalarında uygulanması, karmaşık toplumsal zorlukların ele alınmasında ve disiplinler arası işbirliğinin teşvik edilmesinde önemlidir.

Kaynaklar

- Abramoff, B. A., Lange, H. L., Matson, S. C., Cottrill, C. B., Bridge, J. A., Abdel-Rasoul, M., & Bonny, A. E. (2015). Delayed ego strength development in opioid dependent adolescents and young adults. *Journal of Addiction*, 879794. <https://doi.org/10.1155/2015/879794>
- Akers, R., & Jensen, G. (2006). The empirical status of social learning theory of crime and deviance: The past, present, and future. In F. T. Cullen, J. P. Wright, & K. R. Blevins (Eds.), *Taking stock: The status of criminological theory* (pp. 37-76). Transaction Publishers. <https://doi.org/10.4324/9781315130620-2>
- Alarcon, M. F. S., Damaceno, D. G., Cardoso, B. C., Braccialli, L. A. D., Sponchiado, V. B. Y., & Marín, M. J. S. (2021). Elder abuse: Actions and suggestions by primary health care professionals. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 74(suppl 2). <https://doi.org/10.1590/0034-7167-2020-0263>
- Al-Shehab, A. J. (2002). A cross-sectional examination of levels of moral reasoning in a sample of kuwait university faculty members. *Social Behavior and Personality an International Journal*, 30(8), 813-820. <https://doi.org/10.2224/sbp.2002.30.8.813>
- Alonso, V., Defanti, F. M. G., Neri, A. L., & Cachioni, M. (2023). Meaning and purpose in life in aging: A scoping review. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 39, Article 39306. <https://doi.org/10.1590/0102.3772e39306.en>
- Alves, J. G. B., & Alves, G. V. (2019). Effects of physical activity on children's growth. *Journal de Pediatria*, 95(Suppl 1), 72-78. <https://doi.org/10.1016/j.jpmed.2018.11.003>
- Aktan, B. Ş., & Önder, A. (2018). Okul öncesi dönemde psikolojik dayanıklılık. *Journal of Education, Theory and Practical Research*, 4(2), 20-30.
- Arı, R. (2008). *Eğitim psikolojisi* (4. basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aşkar, P., & Akkoyunlu, B. (1993). Kolb öğrenme stili envanteri. *Eğitim ve Bilim*, 87, 37-47.
- Baltes, P. B., Lindenberger, U., & Staudinger, U. M. (2007). Life span theory in developmental psychology. *Handbook of Child Psychology*. <https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0111>
- Balk, D. E., & Corr, C. A. (2001). Bereavement during adolescence: A review of research. In M. S. Stroebe, R. O. Hansson, W. Stroebe, & H. Schut (Eds.), *Handbook of bereavement research: Consequences, coping, and care* (pp. 199-218). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10436-008>
- Baldwin, A. (2010). Concepts of growth and development. In A. Berman, S. J. Snyder, B. Kozier, G. Erb, T. Levett-Jones, T. Dwyer, M. Hales, N. Harvey, Y. Luxford, L. Moxham, T. Park, B. Parker, K. Reid-Searl, & D.

- Stanley (Eds.), *Kozier and Erb's Fundamentals of Nursing* (pp. 362–380). Pearson Australia.
- Bakioğlu, A. (2014). *Eğitim psikoloğisi*. Nobel Akademik Yayıncılık
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (2001). *Social cognitive theory: An agentic perspective*. *Annual Review of Psychology*, 52, 1–26.
- Bangerter, A., Grob, A., & Krings, F. (2001). Personal goals at age 25 in three generations of the twentieth century: Young adulthood in historical context. *Swiss Journal of Psychology*, 60(2), 59–64. <https://doi.org/10.1024//1421-0185.60.2.59>
- Barry, C., Madsen, S., Nelson, L., Carroll, J., & Badger, S. (2009). Friendship and romantic relationship qualities in emerging adulthood: Differential associations with identity development and achieved adulthood criteria. *Journal of Adult Development*, 16(4), 209–222. <https://doi.org/10.1007/s10804-009-9067-x>
- Basler, A., Kriesi, I., ve Imdorf, C. (2021). The development of gendered occupational aspirations across adolescence: examining the role of different types of upper-secondary education. *Longitudinal and Life Course Studies*, 12(2), 173–199. <https://doi.org/10.1332/175795920x16015782777176>
- Başaran, İ. E. (1994). *Eğitim psikoloğisi*: geliştirilmiş basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baumert, J., Jansen, M., Becker, M., Neumann, M., Köller, O., & Maaz, K. (2023). Individually endorsed and socially shared normative beliefs on acculturation: Resources and risk factors for academic and psychosocial adjustment in mid-adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 115(4), 589–608. <https://doi.org/10.1037/edu0000779>
- Bauer, J. J., & McAdams, D. P. (2004). Growth goals, maturity, and well-being. *Developmental Psychology*, 40(1), 114–127. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.1.114>
- Bayar, M. (2019). İbn Haldun dūřüncesinde bireyin kiřilik geliřimini etkileyen faktörler. *AKRA Kùltür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 7(19), 53–77. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.586810>
- Bender, H. L., Allen, J. P., McElhaney, K. B., Antonishak, J., Moore, C. M., Kelly, H. O., & Davis, S. M. (2007). Use of harsh physical discipline and developmental outcomes in adolescence. *Development and Psychopathology*, 19(1), 227–242. <https://doi.org/10.1017/S0954579407070125>
- Berghuis, S. A., & Roze, E. (2019). Prenatal exposure to PCBs and neurological and sexual/pubertal development from birth to adolescence. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 49(6), 133–159. <https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2019.04.006>

- Biermann, J., Franze, M., & Hoffmann, W. (2023). Social-emotional skills in five-to-six-year-olds in social hotspots in Germany: Individual trajectories in a prospective cohort. *International Journal of Early Childhood*. <https://doi.org/10.1007/s13158-023-00367-w>
- Bîrle, D., Popoviciu, S., & Panc, I. (2016). The measurement of moral values in adolescents and young Romanian adults. *Psychology and the Realities of the Contemporary World*. <https://doi.org/10.15303/rjeap.2016.si1.a27>
- Blair, B. L., Perry, N. B., O'Brien, M., Calkins, S. D., Keane, S. P., & Shanahan, L. (2014). The indirect effects of maternal emotion socialization on friendship quality in middle childhood. *Developmental Psychology*, 50(2), 566–576. <https://doi.org/10.1037/a0033532>
- Bleidorn, W., Klimstra, T. A., Denissen, J. J. A., Rentfrow, P. J., Potter, J., & Gosling, S. D. (2013). Personality maturation around the world. *Psychological Science*, 24(12), 2530–2540. <https://doi.org/10.1177/0956797613498396>
- Boehnke, K., Münch, T., & Hoffmann, D. (2002). Development through media use? A German study on the use of radio in adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, 26(3), 193–201. <https://doi.org/10.1080/01650250042000735>
- Bornstein, M.H. (2018). *The SAGE Encyclopedia of Lifespan Human Development*. <https://doi.org/10.4135/9781506307633>
- Bonnefond, A., Rohmer, O., Engasser, O., Hoefft, A., Eschenlauer, R., Muzet, A., & Tassi, P. (2008). Effects of age and task complexity on EEG and performance in relation to psychological states. *Journal of Psychophysiology*, 22(2), 100–109. <https://doi.org/10.1027/0269-8803.22.2.100>
- Boonpleng, W., Park, C. G., Gallo, A. M., Corte, C., McCreary, L. L., & Bergren, M. D. (2013). Ecological influences of early childhood obesity. *Western Journal of Nursing Research*, 35(6), 742–759. <https://doi.org/10.1177/0193945913480275>
- Carlo, G., Mestre, M., García, P., Tur, A., & Armenta, B. (2010). Feelings or cognitions? moral cognitions and emotions as longitudinal predictors of prosocial and aggressive behaviors. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 872–877. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.02.010>
- Bradshaw, D., Creaven, A.-M., & Muldoon, O. T. (2021). Parental incarceration affects children's emotional and behavioral outcomes: A longitudinal cohort study of children aged 9 to 13 years. *International Journal of Behavioral Development*, 45(4), 310–316. <https://doi.org/10.1177/0165025421995918>
- Brandt, J. M., Gregersen, M., Søndergaard, A., Krantz, M. F., Knudsen, C. B., Andreassen, A. K., Veddem, L., Ohland, J., Hjorthøj, C., Wilms, M., Rohd, S. B., Greve, A., Burton, B. K., Bliksted, V., Mors, O., Nordentoft, M., Thorup, A. A. E., & Hemager, N. (2023). Associations between

- exposure to early childhood adversities and middle childhood psychotic experiences in children at familial high risk of schizophrenia, bipolar disorder, and population-based controls: The Danish high risk and resilience study - VIA 7 and VIA 11. *Psychological Medicine*, 1–11. Advance online publication. <https://doi.org/10.1017/S0033291722004020>
- Branje, S., Moor, E. L. d., Spitzer, J., & Becht, A. (2021). Dynamics of identity development in adolescence: a decade in review. *Journal of Research on Adolescence*, 31(4), 908-927. <https://doi.org/10.1111/jora.12678>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. London, Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (2000). Ecological systems theory. *Encyclopedia of Psychology*, Vol. 3, 129-133. <https://doi.org/10.1037/10518-046>
- Brudek, P., & Sekowski, M. (2021). Wisdom as the mediator in the relationships between meaning in life and attitude toward death. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 83(1), 3–32. <https://doi.org/10.1177/0030222819837778>
- Bugan, B., Corapci, E., ve Ada, F. (2022). Socioemotional development in the preschool period: investigating the predictive role of temperament, language development, and emotion comprehension. *Ted Eğitim ve Bilim*, 47(209). <https://doi.org/10.15390//eb.2022.9751>
- Buhler, C. (1951). Maturation and motivation. *Dialectica*, 5(3–4), 312–361. <https://doi.org/10.1111/j.1746-8361.1951.tb01059.x>
- Bush, M. D. (2014). Moral development theory. *The Encyclopedia of Theoretical Criminology*, 1–5. <https://doi.org/10.1002/9781118517390.wbetc122>
- Carvalho, N. and Veiga, F. (2022). Psychosocial development research in adolescence: a scoping review. *Trends in Psychology*, 30(4), 640-669. <https://doi.org/10.1007/s43076-022-00143-0>
- Champion, J. D., Collins, J. L., Reyes, S., & Rivera R. L. (2009). Attitudes and beliefs concerning sexual relationships among minority adolescent women. *Issues in Mental Health Nursing*, 30, 436-442. DOI: 10.1080/01612840902770475
- Chen, B. and Chang, L. (2012). Adaptive insecure attachment and resource control strategies during middle childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 36(5), 389-397. <https://doi.org/10.1177/0165025412445440>
- Colombo, J., Gustafson, K. M., & Carlson, S. E. (2019). Critical and sensitive periods in development and nutrition. *Annals of Nutrition & Metabolism*, 75 Suppl 1(Suppl 1), 34–42. <https://doi.org/10.1159/000508053>
- Cox, A. E., Beasley, L., & Hardin, R. (2022). Application of social work theory in sport management curriculum: ecological systems theory. *Sport Management Education Journal*, 16(1), 116-120. <https://doi.org/10.1123/smej.2020-0084>

- Crawford, M. (2020). Ecological systems theory: exploring the development of the theoretical framework as conceived by Bronfenbrenner. *Journal of Public Health Issues and Practices*, 4(2). <https://doi.org/10.33790/jhip1100170>
- Crain, W. C. (2015). *Theories of development: concepts and applications*. <https://doi.org/10.4324/9781315662473>
- Crawford, D.A., Noakes, A., ve Davies, K. (2020). Biological basis of child health 2: introduction to fertilisation, prenatal development and birth. *Nursing Children And Young People*, 32 (3), 35-43. <https://doi.org/10.7748/ncyp.2020.e1247>
- Czyżowska, D. (2021). Meaning in life and its significance in emerging adulthood - literature review and preliminary study results. *Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio*, 48(4), 346-362. <https://doi.org/10.34766/fetr.v48i4.921>
- Dalton, T. (2005). Arnold Gesell and the maturation controversy. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 40(4), 182-204. <https://doi.org/10.1007/bf02915215>
- Davis, E. P., & Sandman, C. A. (2010). The timing of prenatal exposure to maternal cortisol and psychosocial stress is associated with human infant cognitive development. *Child Development*, 81(1), 131-148. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01385.x>
- Davis, E., Glynn, L., Waffarn, F., ve Sandman, C. (2010). Prenatal maternal stress programs infant stress regulation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52(2), 119-129. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02314.x>
- Davison, K. and Birch, L. (2001). Childhood overweight: A contextual model and recommendations for future research. *Obesity Reviews*, 2(3), 159-171. <https://doi.org/10.1046/j.1467-789x.2001.00036.x>
- Dehi, M., & Mohammadi, F. (2020). Social participation of older adults: A concept analysis. *International Journal of Community Based Nursing & Midwifery*, 8(1), 55-72. doi: 10.30476/ijcbnm.2019.82222.1055
- Dehorter, N., & Del Pino, I. (2020). Shifting developmental trajectories during critical periods of brain formation. *Frontiers in Cellular Neuroscience*, 14, 283. <https://doi.org/10.3389/fncel.2020.00283>
- Deković, M., Engels, R., Shirai, T., Kort, G., ve Anker, A. (2002). The role of peer relations in adolescent development in two cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(6), 577-595. <https://doi.org/10.1177/022022102238270>
- Demirezen, M. (2010). The impacts of Erik H. Erikson's socio-cultural theories to foreign language learning. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(6), 27-41.
- Deneault, A., Bureau, J., & Yurkowski, K. (2022). Do child-father and child-mother preschool insecure attachment types predict the development

- of externalizing behaviors in boys and girls during middle childhood?. *Developmental Psychology*, 58(7), 1360-1370. <https://doi.org/10.1037/dev0001369>
- DeRobertis, E.M. (2011). Existential-Humanistic and dynamic systems approaches to child development in mutual encounter. *The Humanistic Psychologist*, 39, 3-23. <https://doi.org/10.1080/08873267.2011.539934>
- DeRobertis, E.M. (2006). Charlotte Bühler's Existential-Humanistic contributions to child and adolescent psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 46, 48-76. <https://doi.org/10.1177/0022167805277116>
- Devine, R., White, N., ve Ensor, R. (2016). Theory of mind in middle childhood: longitudinal associations with executive function and social competence. *Developmental Psychology*, 52(5), 758-771. <https://doi.org/10.1037/dev0000105>
- Dewitte, L. and Dezutter, J. (2021). Meaning reflectivity in later life: the relationship between reflecting on meaning in life, presence and search for meaning, and depressive symptoms in older adults over the age of 75. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.726150>
- Dollar, J.M., & Calkins, S.D. (2018). *Developmental psychology*. Oxford Handbooks Online. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190634841.013.2>
- Eliasa, E.I. (2012). Counsellor roles on students' lifelong learning understanding (A psychological study based on ecological system theory). *Procedia Soc Behav Sci*, 46:5703-5706.
- Elm, D.R. (2019). *Cognitive moral development in ethical decision-making*. Business and Society 360, Emerald Group Publishing. <https://doi.org/10.1108/S2514-175920190000003006>
- Frosch, C. A., Schoppe-Sullivan, S. J., & O'Banion, D. D. (2019). Parenting and child development: a relational health perspective. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 15(1), 45-59. <https://doi.org/10.1177/1559827619849028>
- Geary, D.C., & Bjorklund, D.F. (2000). Evolutionary developmental psychology. *Child Development*, 71(1), 57-65. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00118>
- Gençtanırım-Kurt, D., & Çetinkaya-Yıldız, E. (2017). *Kişilik kuramları (2. baskı)*. Pegem Akademi.
- Giménez, R., Manoel, E., Oliveira, D., Dantas, L., ve Marques, I. (2012). Integrating fundamental movement skills in late childhood. *Perceptual and Motor Skills*, 114(2), 563-583. <https://doi.org/10.2466/10.11.25.pms.114.2.563-583>
- Giudice, M. (2015). Attachment in middle childhood: an evolutionary-developmental perspective. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 148, 15-30. <https://doi.org/10.1002/cad.20101>

- Goetz, S. M. M., Weisfeld, C. C., & Weisfeld, G. E. (2022). The road not taken: What developmental psychology might learn from Darwin's insights concerning sexual selection. *Frontiers in Psychology*, 13, 900799. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.900799>
- Gordon, S.M. (2012). Existential time and the meaning of human development. *The Humanistic Psychologist*, 40, 79-86. <https://doi.org/10.1080/08873267.2012.643691>
- Gross, Y. (2020). Erikson's stages of psychosocial development. *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 179-184. <https://doi.org/10.1002/9781118970843.ch31>
- Guddemi, M., Sambrook, A., Wells, S., Randel, B., Fite, K., Selva, G., ... & Gagnon, K. (2014). Arnold gesell's developmental assessment revalidation substantiates child-oriented curriculum. *Sage Open*, 4(2). <https://doi.org/10.1177/2158244014528918>
- Gülseven, Z., Liu, Y., Ma, T.-L., Yu, M. V. B., Simpkins, S. D., Vandell, D. L., & Zarrett, N. (2021). The development of cooperation and self-control in middle childhood: Associations with earlier maternal and paternal parenting. *Developmental Psychology*, 57(3), 397-409. <https://doi.org/10.1037/dev0001151>
- Gürkan, U. (2022) *Gelişim Psikolojisi I*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Harris, M., & Butterworth, G. (2002). *Developmental psychology: A student's handbook*. Taylor & Francis.
- Harold, G.T., ve Hay, D.F. (2005). Normal development in middle childhood. *Psychiatry*, 4 (6). pp. 3-5. <https://doi.org/10.1383/PSYT.4.6.3.66355>
- Härkönen, U. (2007). Bronfenbrenner's ecological theory for students and the audience. In *V. International Conference "Person. Color. Nature. Music"* (pp. 17-21). Daugavpils University.
- Havighurst, R.J. (1956). Research on the developmental-task concept. *The School Review*, 64, 215 - 223. <https://doi.org/10.1086/442319>
- Hutteman, R., Hennecke, M., Orth, U.R., Reitz, A.K., ve Specht, J. (2014). Developmental tasks as a framework to study personality development in adulthood and old age. *European Journal of Personality*, 28, 267 - 278. <https://doi.org/10.1002/per.1959>
- Ilgar, M.Z., & Ilgar, S.C. (2019). Varoluşçu psikolojik danışma ve psikoterapi: teori ve pratiği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1).
- İyisoğlu, Ş., Aydın, G., Çeri, K. & Arca, A. (2023). Nörofizyolojik öğrenme üzerine inceleme, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(69), 3775-3780. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.72979>
- Jensen, G. (2018). *Social learning theory*. The Routledge Companion to Criminological Theory and Concepts. 115-11. <https://doi.org/10.4324/9781315744902-26>

- Jones, R. (2011). Psychosocial development and first substance use in third and fourth grade students: a short-term longitudinal study. *Child Development Research*, 2011, 1-6. <https://doi.org/10.1155/2011/916020>
- Jones, R., Vaterlaus, J., Jackson, M., & Morrill, T. (2013). Friendship characteristics, psychosocial development, and adolescent identity formation. *Personal Relationships*, 21(1), 51-67. <https://doi.org/10.1111/per.12017>
- Karataş, Z., & Yavuzer, Y. (2018). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları*. Pegem Akademi.
- Kandır, Y. D. D. A., & Alpan, U. Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(14), 33-38. <https://doi.org/10.21560/spcd.50742>
- Kaufman, A. S. (1971). Piaget and Gesell: A psychometric analysis of tests built from their tasks. *Child Development*, 42(5), 1341-1360. <https://doi.org/10.2307/1127903>
- Kaur, S., Sidhu, N. S., & Randhawa, R. K. (2021). Biological risk factors and early developmental delay assessment in infants using ages and stages questionnaire, version 3 (asq-3). *International Journal of Research and Review*, 8(7), 272-277. <https://doi.org/10.52403/ijrr.20210738>
- Kaya, A. (2010). *Eğitim psikolojisi* (4. basım). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Keil, F.C. (2013). *Developmental psychology: The growth of mind and behavior*. New York: W. W. Norton & Company.
- Kerns, K. A., Siener, S., & Brumariu, L. E. (2011). Mother-child relationships, family context, and child characteristics as predictors of anxiety symptoms in middle childhood. *Development and Psychopathology*, 23(2), 593-604. <https://doi.org/10.1017/S0954579411000228>
- Keulers, E. H. H., Evers, E. A. T., Stiers, P., & Jolles, J. (2010). Age, sex, and pubertal phase influence mentalizing about emotions and actions in adolescents. *Developmental Neuropsychology*, 35(5), 555-569. <https://doi.org/10.1080/87565641.2010.494920>
- Killikelly, C., & Szücs, D. (2013). Delayed development of proactive response preparation in adolescents: ERP and EMG evidence. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 3(1), 33-43. <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2012.08.002>
- Kim, H. K., Oh, H. S., & Park, C. H. (2023). The mediating effects of social networks and wisdom on the relationship between lifestyle habits and healthy aging in older adults with chronic diseases. *Behavioral Sciences* (Basel, Switzerland), 13(8), 688. <https://doi.org/10.3390/bs13080688>
- Koçak, R., & Gökler, R. (2008). Varoluşsal yaklaşımda psikolojik danışma ve gruba uygulanışı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 91-107.
- Korkmaz, Ö., & Mahiroğlu, A. (2007). Beyin, bellek ve öğrenme. *Kastamonu Education Journal*, 15(1), 93-104.

- Koutroubas, V. & Galanakis, M. (2022). Bandura's social learning theory and its importance in the organizational psychology context. *Journal of Psychology Research*, 12(6). <https://doi.org/10.17265/2159-5542/2022.06.001>
- Krings, F., Bangerter, A., Gomez, V., & Grob, A. (2008). Cohort differences in personal goals and life satisfaction in young adulthood: Evidence for historical shifts in developmental tasks. *Journal of Adult Development*, 15(2), 93–105. <https://doi.org/10.1007/s10804-008-9039-6>
- Lerner, R.M. (1984). Developmental psychology: Historical and philosophical perspectives. *American Journal of Psychology*, 97, 314. <https://doi.org/10.4324/9780367816247>
- Lenneberg, E. H. (1969). On explaining language. *Science*, 164(3880), 635–643. <https://doi.org/10.1126/science.164.3880.635>
- Lodi-Smith, J., & Roberts, B. W. (2010). Getting to know me: social role experiences and age differences in self-concept clarity during adulthood. *Journal of Personality*, 78(5), 1383–1410. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00655.x>
- Luecken, L. J., Lin, B., Coburn, S. S., MacKinnon, D. P., Gonzales, N. A., & Crnic, K. A. (2013). Prenatal stress, partner support, and infant cortisol reactivity in low-income Mexican American families. *Psychoneuroendocrinology*, 38(12), 3092–3101. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2013.09.006>
- Madsen, S. D., Roisman, G. I., & Collins, W. A. (2002). The intersection of adolescent development and intensive intervention: age-related psychosocial correlates of treatment regimens in the diabetes control and complication trial. *Journal of Pediatric Psychology*, 27(5), 451–459. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/27.5.451>
- Mah, V. K., & Ford-Jones, E. L. (2012). Spotlight on middle childhood: Rejuvenating the 'forgotten years'. *Paediatrics & Child Health*, 17(2), 81–83. <https://doi.org/10.1093/pch/17.2.81>
- Malti, T., Gummerum, M., Keller, M., & Buchmann, M. (2009). Children's moral motivation, sympathy, and prosocial behavior. *Child Development*, 80(2), 442–460. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01271.x>
- Manning, M. L. (2002). Havighurst's developmental tasks, young adolescents, and diversity. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 76(2), 75–78. <https://doi.org/10.1080/00098650209604953>
- Marchese, E.J. (1995). The place of eugenics in Arnold Gesell's maturation theory of child development. *Canadian Psychology*, 36, 89–114. <https://doi.org/10.1037/0708-5591.36.2.89>
- Marcia, J., & Josselson, R. (2013). Eriksonian personality research and its implications for psychotherapy. *Journal of Personality*, 81(6), 617–629. <https://doi.org/10.1111/jopy.12014>

- Mattanah, J. F., Lopez, F. G., & Govern, J. M. (2011). The contributions of parental attachment bonds to college student development and adjustment: a meta-analytic review. *Journal of Counseling Psychology*, 58(4), 565–596. <https://doi.org/10.1037/a0024635>
- Mayhew, M. J., Seifert, T. A., & Pascarella, E. T. (2012). How the first year of college influences moral reasoning development for students in moral consolidation and moral transition. *Journal of College Student Development*, 53(1), 19-40. <https://doi.org/10.1353/csd.2012.0004>
- McAloon, J., & Armstrong, S. M. (2024). The effects of online behavioral parenting interventions on child outcomes, parenting ability and parent outcomes: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 27(2), 523–549. <https://doi.org/10.1007/s10567-024-00477-4>
- McCulloch, A. & Joshi, H. (2001). Neighbourhood and family influences on the cognitive ability of children in the british national child development study. *Social Science & Medicine*, 53(5), 579-591. [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(00\)00362-2](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(00)00362-2)
- McGregor, L., Melvin, G., & Newman, L. (2016). An exploration of the adaptation and development after persecution and trauma (adapt) model with resettled refugee adolescents in australia: a qualitative study. *Transcultural Psychiatry*, 53(3), 347-367. <https://doi.org/10.1177/1363461516649546>
- McHale, S. M., Dariotis, J. K., & Kauh, T. J. (2003). Social development and social relationships in middle childhood. In R. M. Lerner, M. A. Easterbrooks, & J. Mistry (Eds.), *Handbook of psychology: Developmental psychology* (Vol. 6, pp. 241–265). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/0471264385.wei0610>
- Merriam, S.B., ve Mullins, L.C. (1981). Havighurst's adult developmental tasks: A study of their importance relative to income, age and sex. *Adult Education Quarterly*, 31, 123-141. <https://doi.org/10.1177/074171368103100301>
- Mitchell, L. L., Lodi-Smith, J., Baranski, E. N., & Whitbourne, S. K. (2021). Implications of identity resolution in emerging adulthood for intimacy, generativity, and integrity across the adult lifespan. *Psychology and Aging*, 36(5), 545–556. <https://doi.org/10.1037/pag0000537>
- Mokalu, V. R. and Boangmanalu, N. C. V. J. (2021). Teori psikososial erik erikson: implikasinya bagi pendidikan agama kristen di sekolah. *VOX EDUKASI: Jurnal Ilmiah Ilmu Pendidikan*, 12(2), 180-192. <https://doi.org/10.31932/ve.v12i2.1314>
- Montgomery, M. and Arnett, J. (2020). Erikson's young adulthood and emerging adulthood today. *Journal of Child and Youth Care Work*, 25, 206-213. <https://doi.org/10.5195/jcycw.2015.82>

- Mott, K. K., Alperin, B. R., Holcomb, P. J., & Daffner, K. R. (2014). Age-related decline in differentiated neural responses to rare target versus frequent standard stimuli. *Brain Research*, 1587, 97–111. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2014.08.057>
- Munley, P.H. (1975). Erik Erikson's theory of psychosocial development and vocational behavior. *Journal of Counseling Psychology*, 22, 314-319. <https://doi.org/10.1037/H0076749>
- Nabavi, R. T. (2012). Bandura's social learning theory & social cognitive learning theory. *Theory of Developmental Psychology*, 1(1), 1-24.
- Neece, C., Green, S., & Baker, B. (2012). Parenting stress and child behavior problems: a transactional relationship across time. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 117(1), 48-66. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-117.1.48>
- Neal, J. W. & Neal, Z. P. (2013). Nested or networked? future directions for ecological systems theory. *Social Development*, 22(4), 722-737. <https://doi.org/10.1111/sode.12018>
- Nelles-McGee, T., Khoury, J., Kenny, M., Joshi, D., & Gonzalez, A. (2022). Biological embedding of child maltreatment: A systematic review of biomarkers and resilience in children and youth. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 14(S1), S50–S62. <https://doi.org/10.1037/tra0001162>
- Novak, G. (2004). *Child and adolescent development: A behavioral systems approach*. Sage.
- Nurul Azmi. (2023). Analysis of individual behavior through a psychoanalytical approach: A literature review. *International Journal of Education and Humanities*, 3(3), 268-279. [https://doi.org/10.58557/\(ijeh\).v3i3.184](https://doi.org/10.58557/(ijeh).v3i3.184)
- Obaid, F. P. (2014). The incidence of Freudian self-analysis in the construction of the psychoanalytic theory of anxiety. *The International Journal of Psychoanalysis*, 95(1), 15-41. <https://doi.org/10.1111/1745-8315.12114>
- O'Connor, E. E., Scott, M. A., McCormick, M. P., & Weinberg, S. L. (2014). Early mother-child attachment and behavior problems in middle childhood: the role of the subsequent caregiving environment. *Attachment & Human Development*, 16(6), 590–612. <https://doi.org/10.1080/14616734.2014.937817>
- Ohlert, J., & Ott, I. (2017). Developmental tasks and well-being in adolescent elite athletes in comparison with recreational/non-athletes. *European Journal of Sport Science*, 17(10), 1343–1349. <https://doi.org/10.1080/17461391.2017.1365935>
- Onur, B. (1997). *Gelişim psikolojisi, yetişkinlik, yaşlılık, ölüm* (4. basım). Ankara: İmge Kitabevi.

- Orkun, M.A., ve Bayirli, A. (2019). Öğrenme stilleri modellerinin incelenmesi. Maarif Mektepleri *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 71-83. <https://doi.org/10.46762/mamulebd.567063>
- Orenstein, G. A., & Lewis, L. (2022). *Erikson's stages of psychosocial development*. In StatPearls. StatPearls Publishing.
- Orlinsky, D. and Rønnestad, M. (2015). Psychotherapists growing older: a study of senior practitioners. *Journal of Clinical Psychology*, 71(11), 1128-1138. <https://doi.org/10.1002/jclp.22223>
- Oyama, S. (1982). A reformulation of the idea of maturation. *Perspectives in Et-hology*, 101-131. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-7578-8_2
- Pajares, F. (2022). Inviting self-efficacy. *Journal of Invitational Theory and Practi-ce*, 3(1). <https://doi.org/10.26522/jitp.v3i1.3765>
- Pelaez, M., Gewirtz, J. L., & Wong, S. E. (2008). A critique of stage theo-ries of human development. In B. A. Thyer, K. M. Sowers, & C. N. Dulmus (Eds.), *Comprehensive handbook of social work and soci-al welfare* (Vol. 2, pp. 503–518). John Wiley & Sons Inc. <https://doi.org/10.1002/9780470373705.chsw002020>
- Percy, D. M. (1989). The process of learning. *Adult Study Tactics*, 88-94. https://doi.org/10.1007/978-1-349-11086-5_8
- Reynolds, W.M., & Miller, G.E. (2012). *Educational psychology: Contemporary perspectives*. <https://doi.org/10.1002/9781118133880.HOP207001>
- Rith-Najarian, L. R., McLaughlin, K. A., Sheridan, M. A., & Nock, M. K. (2014). The biopsychosocial model of stress in adolescence: self-awareness of performance versus stress reactivity. *Stress* (Amsterdam, Netherlands), 17(2), 193–203. <https://doi.org/10.3109/10253890.2014.891102>
- Roisman, G. I., Booth-LaForce, C., Cauffman, E., Spieker, S., & NICHD Early Child Care Research Network (2009). The developmental significance of adolescent romantic relationships: parent and peer predictors of engagement and quality at age 15. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(10), 1294–1303. <https://doi.org/10.1007/s10964-008-9378-4>
- Ruiz, W. D. G., & Yabut, H. J. (2024). Autonomy and identity: the role of two developmental tasks on adolescent's wellbeing. *Frontiers in Psychology*, 15, 1309690. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1309690>
- Saçar, H. (2022). The role of spirituality in existential confrontation with a case study. *Spiritual Psychology and Counseling*, 7(3), 337-358. <https://doi.org/10.37898/spc.2022.7.3.177>
- Salkind, N. J. (2004). *An introduction to theories of human development*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781483328676>
- Sandman, C. A., Davis, E. P., & Glynn, L. M. (2012). Prescient hu-man fetuses thrive. *Psychological Science*, 23(1), 93-100. <https://doi.org/10.1177/0956797611422073>

- Santrock, J. W. (1997). *Life-span development*. ABD: Brown-Benchmark Publishers.
- Scales, P. C., Benson, P., Oesterle, S., Hill, K. G., Hawkins, J. D., & Pashak, T. J. (2015). The dimensions of successful young adult development: a conceptual and measurement framework. *Applied Developmental Science*, 20(3), 150-174. <https://doi.org/10.1080/10888691.2015.1082429>
- Schwartz, S. J., Hardy, S. A., Zamboanga, B. L., Meca, A., Waterman, A. S., Picariello, S., Luyckx, K., Crocetti, E., Kim, S. Y., Brittan, A. S., Roberts, S. E., Whitbourne, S. K., Ritchie, R. A., Brown, E. J., & Forthun, L. F. (2015). Identity in young adulthood: Links with mental health and risky behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 36, 39–52. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2014.10.001>
- Schunk, D., & Zimmerman, B. (Eds.). (1994). *Self-regulation of learning and performance: Issues and educational applications*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Schunk, D., & Zimmerman, B. (Eds.). (1998). *Self-regulated learning: From teaching to self-reflective practice*. New York: Guilford Press.
- Schneirla, T.C. (1966). Behavioral Development and Comparative Psychology. *The Quarterly Review of Biology*, 41, 283 - 302. <https://doi.org/10.1086/405056>
- Seiffge-Krenke, I., & Gelhaar, T. (2008). Does successful attainment of developmental tasks lead to happiness and success in later developmental tasks? A test of Havighurst's (1948) theses. *Journal of Adolescence*, 31(1), 33–52. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.04.002>
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Smetana, J. G. (1999). The role of parents in moral development: a social domain analysis. *Journal of Moral Education*, 28(3), 311-321. <https://doi.org/10.1080/030572499103106>
- Sousa, A.E. (2016). Human development – key critical aspects. *Indian Journal of Applied Research*, 6(1).
- Song, R., Fung, J., Wong, M., & Yao, P. (2019). Attachment as moderator of perceived social-class discrimination on behavioral outcomes among chinese migrant children. *The Journal of Early Adolescence*, 40(6), 745-771. <https://doi.org/10.1177/0272431619870604>
- Syed, M., & McLean, K. C. (2017, April 24). *Erikson's theory of psychosocial development*. <https://doi.org/10.4135/9781483392271.n178>
- Szwedo, D.E., Hessel, E.T., Loeb, E.L., Hafen, C.A., & Allen, J.P. (2017). Adolescent support seeking as a path to adult functional independence. *Developmental Psychology*, 53(5), 949-961. doi: 10.1037/dev0000277. Epub 2017 Mar 30. PMID: 28358534; PMCID: PMC5469408.

- Tarzian, M., Ndrino, M., & Fakoya, A. O. (2023). An introduction and brief overview of psychoanalysis. *Cureus*, 15(9), e45171. <https://doi.org/10.7759/cureus.45171>
- Tetzner, J., Becker, M., & Maaz, K. (2017). Development in multiple areas of life in adolescence: Interrelations between academic achievement, perceived peer acceptance, and self-esteem. *International Journal of Behavioral Development*, 41(6), 704-713. <https://doi.org/10.1177/0165025416664432>
- Thelen, E., & Adolph, K.E. (1992). Arnold L. Gesell: The paradox of nature and nurture. *Developmental Psychology*, 28, 368-380. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.3.368>
- Thomas, M. S. C., & Johnson, M. H. (2008). New advances in understanding sensitive periods in brain development. *Current Directions in Psychological Science*, 17(1), 1-5. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2008.00537.x>
- Tobin, S.A. (1990). Self Psychology as a bridge between existential-humanistic psychology and psychoanalysis. *Journal of Humanistic Psychology*, 30, 14-63. <https://doi.org/10.1177/0022167890301003>
- Venetsanou, F., & Kambas, A. (2010). Environmental factors affecting preschoolers' motor development. *Early Childhood Education Journal*, 37(4), 319-327. <https://doi.org/10.1007/s10643-009-0350-z>
- Ventegodt, S., Merrick, J., & Andersen, N. J. (2003). Quality of life theory III. Maslow revisited. *The Scientific World Journal*, 3, 1050-1057. <https://doi.org/10.1100/tsw.2003.84>
- Wadensten, B. (2006). An analysis of psychosocial theories of ageing and their relevance to practical gerontological nursing in sweden. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 20(3), 347-354. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6712.2006.00414.x>
- Walker, L. J., Hennig, K. H., and Krettenauer, T. (2000). Parent and peer contexts for children's moral reasoning development. *Child Development*, 71, 1033-1048. doi: 10.1111/1467-8624.00207
- Walker, L. J. and Taylor, J. (1991). Family interactions and the development of moral reasoning. *Child Development*, 62(2), 264-283. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01530.x>
- Wang, Y. (2007). The theoretical framework and cognitive process of learning. In *6th IEEE International Conference on Cognitive Informatics* (pp. 470-479). <https://doi.org/10.1109/COGINF.2007.4341926>
- Weizmann, F. (2010). From the 'village of a thousand souls' to 'race crossing in jamaica': arnold gesell, eugenics and child development. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 46(3), 263-275. <https://doi.org/10.1002/jhbs.20440>
- Werker, J. F., & Hensch, T. K. (2015). Critical periods in speech perception: new directions. *Annual Review Of Psychology*, 66, 173-196. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015104>

- White, H. R., Buckman, J., Pardini, D., & Loeber, R. (2015). The association of alcohol and drug use with persistence of violent offending in young adulthood. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 1(3), 289–303. <https://doi.org/10.1007/s40865-015-0015-0>
- Whitbourne, S. K., Sneed, J. R., & Sayer, A. (2009). Psychosocial development from college through midlife: a 34-year sequential study. *Developmental Psychology*, 45(5), 1328–1340. <https://doi.org/10.1037/a0016550>
- Wiesmann, U., & Hannich, H. J. (2011). A salutogenic analysis of developmental tasks and ego integrity vs. despair. *International Journal of Aging & Human Development*, 73(4), 351–369. <https://doi.org/10.2190/AG.73.4.e>
- Wijaya, S. (2022). The roles of parents teachers association in school-age children's psychosocial development according to erik erikson. *Edunesia Jurnal Ilmiah Pendidikan*, 3(1), 45-54. <https://doi.org/10.51276/edu.v3i1.215>
- Williamson, J. A., & Campbell, L. P. (1985). Parents and their children comment on adolescence. *Adolescence*, 20(79), 744-748.
- Wright, K., & Buchanan, E. (2021). *Educational psychology*. Springer International Handbooks of Education. <https://doi.org/10.26181/600E0B99D8F33>
- Yang, S. (2018). A commentary reflection of moral psychology based on embodied cognition. *Ethics in Progress*, 8(2), 59-68. <https://doi.org/10.14746/eip.2017.2.5>
- Yazgan İnanç, B., & Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik kuramları (9. baskı)*. Pegem Akademi.
- Yeşilyaprak, B. (2018). *Eğitim psikolojisi* (19. basım). Ankara: PegemA Yayınevi.
- Yeşilyaprak, D. B. (1993). Kişilik gelişiminde ailesel faktörlerin etkisine ilişkin bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(3). <https://doi.org/10.21560/spcd.90072>
- Yu, J. (2021). Analysis on biological and environmental factors in child development: a study based on my virtual life stimulation. *International Journal of Frontiers in Sociology*, 3(7). <https://doi.org/10.25236/ijfs.2021.030717>
- Zanjari, N., Momtaz, Y.A., Kamal, S.H.M., Basakha, M., & Ahmadi S. (2022). The influence of providing and receiving social support on older adults' well-being. *Clin Pract Epidemiol Ment Health*, 3;18:e174501792112241. doi: 10.2174/17450179-v18-e2112241.
- Zhou, M., & Brown, D. (2015). *Educational learning theories*. Education Open Textbooks.
- Zwemer, E., Chen, F., Dallaghan, G. L. B., Shenvi, C., Wilson, L. A., Resnick-Kahle, M., ... & Martinelli, S. M. (2022). Reinvigorating an academy of medical educators using ecological systems theory. *Cureus*. <https://doi.org/10.7759/cureus.21640>